

Lesbiske identiteter - skeive bevegelser

Avhandling levert for ph.d.-graden ved Psykologisk
Institutt, Universitetet i Oslo

19.12.2008

Anbjørg Ohnstad

© Anbjørg Ohnstad, 2009

*Doktoravhandlinger forsvart ved
Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 171*

ISSN 1504-3991

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Trykk og innbinding: AiT e-dit AS, Oslo, 2009.

Produsert i samarbeid med Unipub AS, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub AS i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

*Unipub AS er et heleid datterselskap av
Akademika AS, som eies av Studentsamskipnaden i Oslo.*

Innhold

Innhold	2
Forord	5
Sammendrag	8
Summary	9
Introduksjon	11
Forståelse av lesbisk identitet i et psykologisk-historisk perspektiv	13
Psykoanalytisk forståelse	14
Atferdspsykologisk forståelse	16
Seksuell orientering – et kontinuum?	17
Homofobi	18
Modeller for ”komme-ut”-prosessen	19
Sosialkonstruksjonistiske perspektiver på seksualitet	21
Queer-teori	22
Heteronormativitet som hegemoni	25
Psykologisk kjønnsforskning og homoforskning	27
Identitet	28
Homoforskning i Norge – psykologisk bidrag	29
Relevant homoforskning fra andre fagområder	29

Forhandlinger om betingelser for selvforståelse	32
Formål, problemstillinger og forskningsstrategi	33
Utvalget	35
Refleksjoner og veivalg i analyseprosessen	39
Forskerposisjon	41
Terapirommet som en forskningsarena	42
Hva kommer fram i oppfølgingsintervjuene?	46
Fokusgruppeintervjuet	48
Oppsummering av det empiriske materialet – fra data til resultater	52
Resultat: Oppsummering av artiklene	54
Speaking vulnerable issues into existence: Their consequences for psychotherapy.....	54
If I'm not straight or gay, who am I?	54
Signs, interpretations and sexual identity among women attracted to other women in Norway	55
Diskusjon.....	56
Hvilke endringer kan dette bidra med til den psykologiske diskursen?.....	56
Referanser.....	61
Vedlegg 2	73
Vedlegg 3	76
Artikkel 1.....	77

Artikel 2..... 77

Artikel 3..... 77

Forord

Takk til mine informanter som også på et tidspunkt var mine klienter. Dere har vært mine viktigste læremestere, takk for at dere ville dele smerten, utfordringene og gleden ved å leve det skeive livet med meg. Dere har inspirerte meg til å sette i gang med dette prosjektet, og det er dere som holder meg oppdatert på hvordan de allmenne holdningene forandrer seg, og hvordan det påvirker problemene vi møter. Dere får meg til å reflektere over mine egne erfaringer på en måte som få andre yrkesgrupper har muligheten for. Noen ganger kan man lure på hvem som burde betale hvem – jeg håper denne avhandlingen er å betale litt tilbake.

Jeg valgte å skrive artikler og tenkte det tok kort tid, men løpet av den tiden som jeg har holdt på med artiklene og denne avhandlingen har det skjedd så mange endringer i samfunnet rundt ”homosakene” at jeg nesten må si at jeg er glad for jeg ikke fikk publisert den første artikkelen. Der skrev jeg mye om hvordan holdningene til lesbiske og homofile har endret seg, men at holdningene til homofile og barn fremdeles var sterkt fordømmende. Jeg begynte på den artikkelen i 2003, og den var i 4 år hos *Feminisme & Psychology*, og gjennom tre runder med fagfellevurderinger før den ble refusert. Artikkelen har nå fått et nytt liv hos *Clinical Social Work Journal* og har hatt en første runde med revisjon der. I mellomtiden har den nye ekteskapsloven blitt vedtatt og jeg har skrevet artikkelen ”Skeivt foreldreskap – kjærlighetsbarn og vennskapsbarn”, og der jeg opplevde at jeg ikke lenger kunne stå for de formuleringene jeg hadde fra 2003. Det sier noe om hvor raskt disse bevegelsene skjer.

Takk til mine veiledere og professorer Liv Mette Gulbrandsen, Kirsti Malterud og Hanne Haavind. Dere har vært viktige på forskjellige måter. Liv Mette er en del av miljøet på Høgskolen i Oslo, og det er lett å dele store og små sorger og gleder med henne. Hun har vært viktig for å få meg til å se de analytiske perspektivene i det jeg har holdt på med. Kirsti er en racer i internasjonal publisering og var fødselshjelper på ”Speaking the vulnerabel question into existence”. Det er ikke uten grunn at det var den første artikkelen jeg fikk publisert. Takk også for at jeg fikk være med i Nettverket ”Sårbarhet som styrke”, med alle de gode møtene på Solstrand Hotell. Din struktur, arbeidskapasitet og evne til å gå inn i store og små deler av teksten både i artiklene og sammendraget har vært til stor hjelp.

Hanne har vært min kontakt på Psykologisk Institutt og har lært meg kvalitativ metode. Hun har sett de store linjene i det jeg har holdt på med, pekt på opplagte ting som jeg ikke har sett. I innspurten av dette arbeidet er jeg glad for hennes ord – ”nå er det ingen vei tilbake”.

Professor Michael Seltzer er en god kompis i ordets beste forstand, han har hjulpet meg med det engelske språket, kommet med gode innspill, og med lange og korte artikler om relevant og helt irrelevante temaer. Førsteamanuensis Lawrence Young har trått inn når Mike har vært på feltarbeid i Ungarn eller vært pensjonist og gjesteforeleser rundt i verden, takk for hjelpen.

Så pleier man takke sine fagfeller som har lest utkast til artikler. Det har vært mange av dem og noen har stått fram med fullt navn. Flere av dem er etter min vurdering de fremste i den vestlige verden på dette fagområdet. Etter hvert kan jeg kanskje fortelle hva jeg har lært av tilbakemeldingene. I denne omgang må jeg si at jeg forstår at jeg har lagt lista veldig høyt. Det å skrive artikler har tatt uforutsigbar lang tid og det er frustrerende med alle rundene det tar før det er godt nok.

Takk til mine gode kollegaer på Høgskolen, dere som har vært der hver dag, som har sett mine ups and downs, og som har kommet med støttende ord og en kopp kaffe. Karin Haarberg Aas, Berit Bergheim, Jannicke Heyerdahl-Larsen, May-Britt Solem, Elisabeth Larsen, Halldis Leira og i det aller siste også Mona-Iren Hauge. En ekstra takk til studieleder for sosialt arbeid, Marianne Neverland Ranger som har oppmuntret meg og lagt forholdene til rette ved å rydde plass for konsentrasjon og fordypning.

Takk til Høgskolen i Oslo som ga meg penger til å starte dette prosjektet, som hadde tro på meg, og som har vært rause med tid og penger til konferanser, og til studieturer verden rundt. Takk til metagrappa hvor vi både har studert ulike tekster og lest hverandres tekster på forskjellige steder i verden og i Norge: Irene Levin, Ingeborg Helgeland, Bente Puntervold Bø, Oddbjørg Skjær-Ulvik, Liv Mette Gulbrandsen, May-Britt Solem, Elisabeth Larsen, Sissel Seim, Bennedichte Olsen.

Takk til studentene på bachelor og master i sosialt arbeid som jeg har utviklet ideer sammen med, og som har vært et godt publikum for utprøving av mine faglige prosjekter. De har gitt meg troen på at jeg i alle fall kunne formidle interessant stoff når det har gått trått med avhandlingen.

Takk til mine venner på Noahs-bordet og til andre venner som har tålt det skeive perspektivet, selv om alle er trygt forankret i sitt lesbiske liv og orker bare passe mye av disse nye skeive vindene. Til slutt, men ikke minst takk til min livsledsager fra 1975, partner fra 1993 og kone fra 2009 - Sylvi. Du har fulgt meg gjennom det meste og vært med meg på 3 måneders studiereise til San Francisco, til tross for at du aldri skulle til USA, og til Australia, til Boston og til New York. Du hadde én betingelse når jeg satte i gang med dette arbeidet. Det var at arbeidet med avhandlingen ikke skulle ta all min tid. Jeg har nok vært fraværende, men ikke bortreist, hatt oppturer og nedturer, men ikke gått helt i kjelleren eller fløyet uten bakkekontakt. Jeg har beholdt kontakten med venner og familie. Du har på vegne av meg tatt deg av raseriet mot fagfellene som aldri ble fornøyd – takk for ditt gode nærvær!

Takk til alle gode hjelpere.

I 1975 sluttet jeg på embetsstudiet i psykologi i Bergen overbevist om at det ikke var mulig å være psykolog og lesbisk. Min egen komme-ut-prosess var vanskelig, ikke minst på grunn av det jeg leste om homoseksualitet i lærebøkene. Det var heller ikke lett å komme fra Sogn og Fjordane der avvik ikke fantes. Mitt håp og drivkraft er at mitt bidrag kan gjøre det lettere for andre lesbiske og homofile – ved å dekonstruere identitetsmotsetningen mellom lesbisk og psykolog. Jeg håper også å kunne bidra til å skape et alternativ til homofobien i lærebøkene, og at psykologer kan gi bedre hjelp til homofile og lesbiske. Da overlater eg til Ole Ivars å formulere den folkelige overskriften på denne avhandlingen: ”En for væra som en er når en itte vart som en sku”.

19. desember 2008,

Levert til Psykologisk Institutt, Oslo

Anbjørg Ohnstad

Siden sist er også de to siste artiklene akseptert for publisering med små endringer.

Oslo 14.05.2009

Sammendrag

Lesbisk identitet er en navigering mellom heteroseksualitet og homoseksualitet, mellom normalitet og avvik, mellom femininitet og maskulinitet, hvor man henter, bruker og spiller på ulike komponenter som inngår i disse diskursene og setter de sammen på sin egen individuelle måte. Repetisjonene av denne sammensetningen vil danne grunnlag for en bestemt måte å oppfatte seg selv i verden og hvordan man blir oppfattet. Hvordan lesbisk identitet forhandles i dag, settes i denne avhandlingen i lys av de historiske psykologiske diskursene om kvinner som begjærer andre kvinner seksuelt. Det empiriske materiale består av terapinotater fra 10 kvinner, et oppfølgingsintervju med de samme 10 kvinnene 2 – 4 år etter terapien er avsluttet, og et fokusgruppeintervju med 3 yngre kvinner som ikke har gått i terapi. Kvinnene som har gått i terapi hos meg, er mellom 24 – og 52 år, kvinnene i fokusgruppa er 22-23 år. Det teoretiske perspektivet i avhandlingen bygger på flere psykologiske perspektiver som viser hvordan diskursen om lesbisk identitet har vekslet fra den triste og tragisk lesbiske skjebnen til den sterke kvinnen som gjør en humanitær og sosialpolitisk pionerinnsetning. Dikotomien er en del av en kulturell diskurs og kan forstås som en hovedfortelling (storyline) om lesbiske. Posisjonen er gitt av en dominerende heteronormativ naturalisering av kjønn, identitet og seksualitet. Mine tidligere begreper om denne posisjon har vært *selvlysende eller usynlig*. Denne analysen settes delvis opp mot *komme-ut-teorier* som ser på lesbisk identitet som en utvikling i faser. I et metaperspektiv ser jeg på komme-ut-teoriene som en nødvendig historisk essensialisering av lesbisk identitet, fordi samfunnet var fiendtlig og fordømmende mot lesbiske og homofile. Den gangen var det viktig at det fantes synlige lesbiske som man kunne identifisere seg med, i noen miljøer vil det fortsatt være det viktigste. I en helsediskurs kan det for eksempel se ut som essensialisering av lesbisk identitet fortsatt kan være viktig. De unge i dag identifiserer seg imidlertid ikke med det bilde som ble gitt av lesbiske på 70- tallet, ideen om kvinner som retter sitt begjær mot andre kvinner har beveget seg. Å bruke et komme-ut-perspektiv i dag kan i noen sammenhenger være å ta i bruk en undertrykkende identitetskategori som mange vil føle er for trang og for umoderne. Inspirert av queer-teori og poststrukturalistisk tankegang har jeg analysert det empiriske materiale, først som en bevegelse fra terapinotater til temaer og deretter en utdyping av disse temaene i oppfølgingsintervju med en fokusgruppe med yngre ikke-klienter. Resultatet er et begrepsapparat som fanger det interaksjonistiske i identitetsbegrepet, fra presentasjon av identitet til hvordan den blir oppfattet av andre.

Begrepe *navigering* og *gaydar* og tokning av *tegn* gir denne fleksibiliteten. Begrepet *ambiguity* på engelsk eller *tvetydighet* på norsk henspiller på å kunne bevege seg fleksibelt i kontekst som domineres av heteronormative regler uten å bli fordømt og sett ned på som annenrangs individer. Opplevelsen av *autentisitet* er sentralt i de terapeutiske fortellingene. Dette er en prosess mer enn et produkt og noe som er et evigvarende arbeid. Hva som skjer som en *tilfeldighet* og *det man har ansvar for* handler om hvordan man attribuerer det som skjer med en, begjærretning kategoriseres som tilfeldighet, men hvordan man forholder seg til det er noe man har ansvar for.

Summary

The analyses indicate that lesbian identity involves navigating between heterosexuality and homosexuality, between normality and deviance, and between femininity and masculinity. Central to these processes are how each woman in her own individual manner uses and combines the different components making up these discourses. The repetitions of this mixture will then form the foundation for a definite way of how one regards oneself as well as how one is regarded by others. How lesbian identity today is being negotiated –as historically framed by psychological discourses about women who desire other women. The dissertation’s empirical material consists of data gathered in the course of the author’s therapeutic work with ten women. This is supplemented with material from follow-up interviews with these women carried out from two to four years after they had completed therapy. Additional empirical material draws from a taped focus group interview with three younger women who had never been in therapy. The ages of the women in therapy ranged from 24 to 52 years, while those in the focus group were 22 to 23 years old.

The dissertation’s theoretical frame draws from a number of psychological perspectives about lesbian identity. In the main, these have alternated between views emphasizing the sad and tragic fate of women attracted to other women to those praising the strong women pioneering in social, political and humanitarian reforms. This dichotomous understanding may be regarded as part of a larger cultural discourse, a narrative storyline, about lesbians. This discursive positioning is one heavily influenced by dominant heterosexual norms in society defining the naturalness of gender, identity and sexuality. Early on in the research process, the author conceptualized this positioning as one characterized by *self-illumination* on the one

side and *invisibility* on the other. This contrasts in certain key respects with *coming out* theories seeing lesbian identity as the culmination of distinct developmental phases. Framed in a meta-perspective, these may be understood as essentialist understandings historically necessary during a period when society at large was extremely prejudiced and hostile against homosexuals. At that time, it was important that conspicuous lesbians were found with whom women attracted to other women could identify themselves. In some social environments today, this is still extremely important. For example, in health discourses, this kind of essentialist framing of lesbian identity may still play a significant role. Today, however, ideas about women who desire other women have changed in many ways and young women in contemporary society seldom identify themselves with essentialist framings from earlier times. Indeed, many women today experience coming out constructions of their identities as both constricting and old-fashioned.

These changes as well as queer theory and post-structuralist thinking have influenced the analyses of the dissertation's empirical material. Initially, notes from therapy with the ten women have been examined in search of recurrent themes. These were then further explored in the follow-up interviews with the women as well as with the focus group's members who had not been seen in therapy. This resulted in a conceptual apparatus capturing in many respects the flexibility of interactions involving presentations of identity, perceptions of identities by others, and processes involving interpretations of *signs*, *navigating* and *gaydar* (*i.e. gay radar*). Prominent among these was the concept of *ambiguity*: a form of flexibility in the lives of these women allowing them to maneuver in contexts dominated by heterosexual norms without being condemned as deviants and treated as second-class citizens. Central in the tales told in therapy was the experience of *authenticity* — a process rather than an end state involving continual work. Significant roles in this and related processes were attributed to *coincidence* and *responsibility*: the direction of one's desire was categorized as coincidence while how this was to be dealt with was understood as something one assumed responsibility for.

Introduksjon

Hva slags begreper har psykologien hatt om kvinner som retter sin seksualitet og sitt begjær mot andre kvinner? I denne innledningen vil jeg gjennomgå de ulike forståelsesmåtene og begrepene som blir brukt i psykologien om kvinner som bryter med heteroseksualiteten. Jeg vil også se på hva slags kunnskapsteoretisk bakgrunn begrepene har, og hvor de står i dag. Forståelsesmåtene og begrepene er med på å forme selvbildet og selvopplevelsen til kvinnene. De ulike psykologiske forståelsesmåtene er medskapende i en identitetsutforming av hvem lesbiske kvinner er, og medvirkende i konstruksjonen av en sosial identitet. Ulike historiske forståelsesmåter om homoseksualitet vil eksistere side om side i et samfunn der det er både store forandringer og likevel stor stabilitet i oppfatningen av hvem lesbiske kvinner er.

Psykologien lar seg påvirke av begrepsforståelsen i samfunnet for øvrig, og er ikke alene om å skape lesbiske kvinners selvbilde. Betydningen av selve ordene homoseksuell, lesbisk, homofil, lesber og homser har forandret seg i løpet av de siste tiårene, slik at man ikke forstår det samme med begrepene i dag som for ti år siden. Utviklingen ser ut til å gå i en retning bort fra en forståelse av homoseksualitet som individuelt avvik, patologi og sykdom, til en forståelse som mer betoner livsstil og alternative samlivsformer. Kulturelle diskurser om homoseksualitet kontrasterer heteroseksualiteten og bringer den også fra en "tatt for gitt" og taus posisjon til en omtalt posisjon (Bourdieu, 1998/2000). Diskursene om både heteroseksualitet og homoseksualitet er i endring, de strides mot hverandre, utfordrer hverandre og løfter fram likheter og forskjeller.

Når "Felles ekteskapslov for likekjønna og ulikekjønna" er vedtatt, har lesbiske og homofile fått samme rettigheter som heterofile par (Ot.prop 33, 2007-2008). Da settes også søkelyset på heteroseksualiteten og vår oppfatning om hva en familie er (Ohnstad, 2008). Heteroseksualiteten har likevel den hegemoniske posisjon, dvs. at den legger premissene for den mest dominerende forståelsesmåten og den danner tolkningsrammen for hvordan psykologien ser på og har sett på homoseksualitet opp gjennom tidene. Heteroseksualiteten er normen og danner grunnlaget for hva man oppfatter som den normale utviklingen. Mannlighet og kvinnelighet settes også inn i denne tolkningsrammen. Heteroseksualiteten er en tolkningsramme for hvordan man forstår seg selv og andre, også når man retter sitt begjær mot en person av eget kjønn (Warner & Berlant 1998).

Fortolkningene påvirkes også av kvinner og menn som lever livet sitt sammen med en av samme kjønn. Gjennom den måten de bruker de tilgjengelige diskursene på utvikles også nye begreper og diskurser. Denne innledningen vil handle om de ulike forståelsesmåtene og hvilke begreper som brukes om lesbiske. Dette vil danne den teoretiske rammen for den empiriske undersøkelsen om hvordan kvinner som tiltrekkes av andre kvinner bruker disse forståelsesmåtene i sin selvforståelse. Det handler om lesbiske som forhandler sin identitet i spenningene og mellomrommet mellom diskurser om kvinnelighet og mannlighet, heteroseksualitet og homoseksualitet og hvordan de skaper rom for bevegelse i sin selvoppfatning.

Gjennom min egen livserfaring som kvinne som lever sammen med en annen kvinne i mange år, og min erfaring som psykoterapeut for homofile og lesbiske fra 1983 og fram til dags dato, har jeg sett hvordan det psykologiske klima har vært i endring. Problemstillinger som klienter oppsøker terapi for, har endret seg over tid. Det tyder på at det kulturelle klima også er i endring fra en sterk fordømmelse til en større åpenhet. Mens det på 1980-tallet kunne være vanskelig å erkjenne tiltrekning til eget kjønn, handler problemstillingene i dag mer om hvordan en skal leve et liv som sammen med en av samme kjønn, og hvilken betydning det får for relasjoner til andre. I 1992 presenterte jeg begrepet '*selvlysende - usynlig*', som beskriver hvordan lesbiske kvinner blir sett og oppfattet, jeg var nysgjerrig på om denne betegnelsen er like beskrivende i dag som den gangen. Denne motsetningen henspiller på den posisjonen de kulturelle normene setter for lesbisk identitet. Dette er mitt eget utgangspunkt og bakgrunn for å sette i gang med denne avhandlingen.

I psykoterapi er et viktig samarbeidsprosjekt mellom terapeuten og klienten å finne fram til begreper som gir mening for å beskrive selvopplevelsen. I mitt faglig og terapeutiske arbeid har jeg hatt god nytte av dikotomien "selvlysende" eller "usynlig" som to motsatte posisjoner i møte med heteroseksualiteten. Den selvlysende posisjon er å få masse oppmerksomhet mot sin seksuelle identitet. Det kan være ubehagelig og påtrengende fordi seksuell identitet danner tolkningsramme for nesten alle ens handlinger. Den motsatte posisjon er å være usynlig, der ens seksuelle identitet er hemmelig. Å være usynlig har en omkostning for selvbildet ved at man formidler at det er noe ved en som ikke tåler dagens lys. Selvforakten kan lett få næring og blir ikke korrigeret i vanlig samspill med andre. Begge posisjoner er ubehagelige. Å finne en plass som er behagelig mellom disse ytterpunktene er en prosess alle lesbiske og homofile

må igjennom. Min erfaring er at mye av det terapeutiske arbeidet handler om dette. Disse synspunktene utviklet jeg i artikkelen ”*Den rosa panteren eller en i den grå masse*” (Ohnstad, 1992). Arbeidet med avhandlingen var blant annet motivert av en nysgjerrighet hos meg på om dette begrepet fortsatt ga en gyldig og presis beskrivelse av viktige forutsetninger for identitetsforståelse hos lesbiske kvinner.

I denne avhandlingen utforsker jeg psykologiens forståelse, de kulturelle endringene og hvordan kvinners fortellinger i det empiriske materiale bidrar til en utvidet psykologisk forståelse. For å gi en forståelse av lesbisk identitet og hva slags diskurser som finnes vil jeg først se dette i lys av de historiske psykologiske diskursene om lesbisk identitet, jeg bruker så mine informanter som kilde for å foreslå en annerledes psykologi, som trekker fram de identitetsskapende bevegelsene, dilemmaene og tegn i denne prosessen.

Forståelse av lesbisk identitet i et psykologisk-historisk perspektiv

Historisk har forståelsen av homoseksualitet vært svært flertydig. På den ene siden har homoseksualitet vært kriminalisert og fordømt. På den andre siden har slike nære emosjonelle forhold mellom to av samme kjønn også blitt lovprist, og seksualitet har til dels vært uavhengig av kjønn. Vitenskapliggjøringen har bidratt til begge disse posisjonene. Vitenskapen har dels vært anerkjennende og legitimert homoseksualiteten, men i sin iver etter å kategorisere og ordne har den også bidratt til patologisering og legitimert den straffende siden. Richard Krafft-Ebings bok *Psychopathia Sexualis* som kom ut i 1882, og var en av de første bøkene i sexologi som nevnte forholdet mellom to av samme kjønn (Krafft- Ebing, 1882). Homoseksualitet omtales der som patologisk og tilstanden skyldes degenerering. Kvinner har gjerne blitt oversett i vitenskapen; fordi man antok at kvinner ikke hadde en egen seksualitet, og ble heller ikke forhold mellom kvinner sett på som seksuelle.

Eksempel på anerkjennelse av forhold mellom kvinner gir derimot historikeren Lillian Faderman i *Surpassing the Love of Men*. I denne boka hun beskriver romantiske forhold mellom kvinner fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Det var langt på vei akseptabelt at en kvinne levde sammen med en annen kvinne. Mange av pionerene innen vitenskap og kultur på den tiden var kvinner som hadde sine tetteste og mest intime forhold til

andre kvinner. Faderman beskriver hvordan disse kvinnene fant støtte og en alternativ kvinneverole i det nære forholdet til andre kvinner. Hun bruker uttrykket ”the Boston Marriage”, som er betegnelsen på et livslangt monogamt forhold mellom kvinner (Faderman, 1981, 1999). Om det var et forhold som innebar seksualitet er noe uklart, men det brukes i dag om et ikke-seksuelt forhold. Å kalle dem lesbiske i henhold til nåtidens terminologi, kan være å gjøre dem urett. Lignende ikke-seksuelle forhold mellom kvinner finnes i dag også, men har liten legitimitet (Hellesund, 2001). I dag innebærer et lesbisk forhold genital seksualitet og at kvinner i et forhold uten slik seksuell praksis ofte vil oppleve at de mangler noe.

Teorier om *det tredje kjønn* kom bl.a. fra sexologene Magnus Hirschfeld- og Havelock Ellis, og ga opphav til spekulasjoner om at homofile menn var kvinner i mannskropp, og lesbiske var menn i kvinnekropp (Hirschfeld, 1914; Ellis, 1922). Det tredje kjønn er i den forstand 1900-tallets svar på forholdet mellom seksualitet og kjønn. Det litterære uttrykket for denne tenkemåten gir Radclyffe Hall i *Ensomhetens brønn*, som omhandler et kjærlighetsforhold mellom to kvinner, der den ene opplever seg som en «mannesjel» fanget i en kvinnekropp (Hall, 1990). Grunnlaget for hvorvidt homofile og lesbiske har en annen biologi enn heteroseksuelle, har sin historiske opprinnelse i disse ideene. Ideen om at lesbiske kvinner er mer mandige enn andre kvinner, ligger i folkesjelen nærmest som en arketyp. Empirisk er det ikke funnet noe som skulle tyde på at lesbisk identitet er knyttet til biologi. En amerikansk psykoterapeut, Laura Brown, sier at man ikke skal se bort fra at man kan finne biologiske forskjeller på heteroseksuelle og homoseksuelle menn, men at det foreløpig ikke er noe som tyder på at man finner denne forskjellen hos heteroseksuelle kvinner og lesbiske (Brown, 1995). Mangfoldet når det gjelder hva som er en biologisk kvinne og mann, har vist seg å være komplisert. Ikke minst er forholdet mellom biologi og sosial identitet lite entydig og ikke et en-til-en-forhold (Malterud, 2001; Fausto-Sterling, 2007). Forholdet mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn har vært diskutert omfattende innen feministisk teori (Moi, 1998).

Psykoanalytisk forståelse

Sigmund Freud (1905) normaliserte homoseksualiteten i boka *Three Essays on the Theory of Sexuality* med teorien om *medfødt biseksualitet*, og fokuserte på kulturens stengsel for seksuell utfoldelse. Hans teori befridde den lesbiske identiteten fra det biologiske perspektivet og argumenterte mot ideen om det tredje kjønn. I hans teori om psykoseksuell utvikling er både gutter og jenter mest knyttet til mor fram til det ødipale stadiet. Deretter skal kvinner

rette sitt begjær mot det andre kjønn. Dette stadiet er mest komplisert for jentene, som skal skifte retning på sitt begjær fra mor til far, og ifølge Freud blir kvinner aldri helt heteroseksuelle (Freud & Strachey, 1962). Identitet er i hans teori nettopp skapt gjennom de sosiale forhold mellom det mannlige og det kvinnelige.

I 1920 presenterte Freud artikkelen "Den homoseksuelle kvinnen - et kasus". I innledningen sier han at homoseksualitet blant kvinner er like utbredt som blant menn, men den blir gitt mindre oppmerksomhet og blir oversett av loven, og har også blitt oversett av psykoanalytisk forskning. Kasuset handler om en 18 år gammel vakker og intelligent jente som har vakt farens harme ved å forelske seg i en 10 år eldre sosietetsdame. 18-åringen prøver å begå selvmord etter at hun sammen med denne kvinnen har truffet faren på gata og møtt hans fordømmende blick. Freud har betraktninger om hvor vanskelig det er å få en slik henvendelse der primærklienten ikke oppsøker ham selv, men det er faren som vil at jenta skal gå i behandling. Freud har etiske betenkeligheter ved å skulle forsøke psykoanalytisk behandling for å forandre retning på jentas begjær. Han sier at feminine og maskuline karakteristika er uavhengige av objektvalget både hos kvinner og menn. I denne kasusbeskrivelsen omtaler Freud jenta som helt normal uten noen nevrotiske trekk. Hennes karakteristika er feminine, og han omtaler hennes begjær eller objektvalg som heteroseksuelt i og med at hun identifiserer seg med den aktive parten i forhold til den ti år eldre kvinnen. Freud gir en analyse av hennes psykoseksuelle utvikling i relasjon til moren, faren og brødrene og ser hennes objektvalg i sammenheng med tap av morens oppmerksomhet. Freuds bidrag til en begrepsutvikling er å gi anerkjennelse til begjæret og lysten som en drivkraft i menneskets utvikling. Retningen på begjæret beskrives fra begynnelsen av som udifferensiert, men det får retning gjennom den psykoseksuelle utviklingen.

Det var først Freuds etterfølgere og den psykoanalytiske teoriutviklingen i ettertid som kom til å betrakte homoseksualitet som en utviklingsmessig defekt (Deutsch, 1944; Socarides, 1978). Hos dem fremstilles lesbiske som nevrotiske og hemmet av en ødipal konflikt eller med uløst kastrasjonsangst. De ses på som umodne fordi de ikke har rettet sitt begjær mot en av motsatt kjønn, og de har ikke løst sitt bindingsforhold til mor, eller har for sterk penismissunnelse. Andre begreper som har vært brukt er narsissisme og masochisme (Caprio, 1954; Bieber, 1962). Freuds etterfølgere har understreket kraftig at det er heteroseksualiteten som er normalutviklingens mål. Denne fortolkningen har hatt stor definisjonsmakt i forståelsen av

lesbisk identitet som avvik. Psykoanalysens ambivalens og negative holdninger overfor homofile og lesbiske gjennom historien beskrives tydelig hos Haldis Hjort (2002). Norsk psykoanalytisk forening vedtok i 2003 å støtte en antidiskriminerende uttalelse som kommer fra deres internasjonale rådgivende organ – House of delegates. I følge psykoanalytiske kilder er det lenge siden det forekom diskriminerende artikler mot homofile i psykoanalytiske tidsskrifter og den internasjonale foreningen har en egen seksjon hvor man diskuterer det å være homofil og psykoanalytiker (Varvin, 2008).

Psykoanalysen blir sterkt kritisert for sin patriarkalske grunnholdning til kvinner, både av sine egne utøvere og av feminister. Kritikken handler om at Freud setter mannen som en standard for normalutviklingen. Psykoanalysen blir stadig omskrevet og nyfortolket av både franske psykoanalytikere og av postmoderne teoretikere. Eksempler på dette er Teresa de Lauretis (1991) og Judith Butler (1991, 1990) som anvender psykoanalysen i litteraturvitenskapelige tekster, og som har fått innflytelse i humaniora og i samfunnsvitenskapene. Den psykoanalytiske tenkemåte er så integrert i vår kultur at den vil prege vår oppfatning og forståelse av oss selv. Forståelsen av at man er formet av vår oppveksthistorie, betydningen av de ubevisste konfliktene, og oppfatningen i oss om at noe er «egentlig», er en del av vår kultur.

Atferdspsykologisk forståelse

Innen psykologien sto lenge atferdspsykologien eller sosial læringsteori som den største bidragsyteren til alternative begreper og fokus. Atferdspsykologien har i motsetning til psykoanalysen legger vekt på de ytre forholdene som opprettholder eller svekker en atferd. Den oppsto som en reaksjon på psykoanalysen og var et slags materialistisk, psykologisk alternativ til forståelsen av menneskelig atferd. Den hadde sitt høydepunkt på 1960- og 1970-tallet. Kartlegging av de ytre forsterkningsbetingelsene for atferd er den sentrale ideen i teorien. Atferdsteorien prinsipper om forsterkning har gjerne blitt anvendt for å forstå utviklingen av spesifikke symptomer som angst og fobier, og videre brukt for å støtte innlæring av ny atferd. I denne sammenhengen har atferdsteorien blitt kjent for sin aversjonsterapi. Ved å vise nakenbilder av menn og gi elektriske støt ville den kurere homofile menn, noe som førte til avlæring av seksuell tenning generelt og ikke til

heteroseksualitet. Det er interessant at denne metoden ble utviklet på Kinsey-instituttet av en psykolog som fikk en henvendelse fra en homofil mann som ville bli kvitt sin legning (Bancroft, 2003). Dette er et kroneksempel på hvordan behandlingsformer blir utviklet for å kurere avvik uten at det blir gjennomført noen analyse av hvordan problemet inngår i en større sammenheng. Det er også av interesse at det var homobevegelsen i USA som protesterte mot denne behandlingsformen, og fikk den avskaffet. Atferdsteorien og sosial læringsteori har ikke gitt noe større bidrag til begrepsutviklingen for å forstå bruddet med heteroseksualitetens hegemoni. Det ville vært en utfordring for denne retningen å finne forsterkningsbetingelsene som opprettholder en tiltrekning og et begjær til eget kjønn, på tross av kulturens fordømmelse.

Seksuell orientering – et kontinuum?

En av de første sexologene i USA, Alfred Kinsey, videreførte Hirschfeld-instituttets tradisjoner med empiriske studier av seksualitet. Hans studier om seksuell atferd ga ingen støtte til teorien om det tredje kjønn, men heller bekreftelse til Freuds teori om medfødt biseksualitet. Et av Kinseys bidrag er at seksuell orientering kan sees på som et kontinuum fra heteroseksualitet til homoseksualitet, der man har grader av både den ene og den andre *legningen* i seg. Prinsippet er at jo mer hetero, jo mindre homo og omvendt, og har man like mye av hetero og homo i seg, er man biseksuell (Kinsey, Pomeroy, & Martin, 1948). Begrepet seksuell legning har hatt stor gjennomslagskraft og har nærmest blitt en del av vår kulturelle forståelse av lesbiske og homofile. Man kan nesten snakke om en egen *legningsforståelse*. Dikotomiseringen mellom hetero og homo, og at man enten er det ene eller det andre, er også en del av vår felles forståelse. Mange som oppsøker hjelp, formulerer seg i vendinger som at de ønsker hjelp til å finne ut av sin seksuelle legning eller orientering. Å begrepsfeste bruddet med heteroseksualiteten som legning tilfredsstiller behovet for orden i kategoriene og er og har vært en del av homofiles og lesbiskes selvforståelse. En mann som var i sin komme-ut-prosess uttrykte dette slik: da han gikk inn gjennom døra på Metropol (et tidligere treffested for homofile og lesbiske), hørte han at den smelle igjen for alltid etter seg.

Homofobi

I overgangen fra 1950-tallet til 1960-tallet skifter perspektivet i samfunnsvitenskapene og psykologien fra å beskrive homofile og lesbiske som syke, perverse, fikserte, avvikende, narsissistiske og masochistiske, til å beskrive parforhold mellom homofile, og den homofile subkulturen, og til å omtale heterofiles angst for homofile som *homofobi*. Begrepet kom i bruk i overgangen mellom 1960- og 1970-tallet og det henspiller på heterofiles frykt for homofile (Weinberger, 1973). Begrepet representerer et vendepunkt ved at det tar homoseksualitet som gitt. Det er uberettigede og overdreven redselen for den homofile som nå er blitt patologisk. Ett nytt psykisk problem var født. Internalisert homofobi hos homofile og lesbiske tilskrives heteroseksualitetens hegemoni og en innlært frykt for eget kjønn. Begrepet var viktig i kampen mot den psykiatriske diagnosen homofili i USA og for å få snudd en opinion i den amerikanske psykiatriske forening. Gjennom dette har begrepene homofobi og homofob har hatt stor gjennomslagskraft og er blitt allment akseptert. Homonegativisme er etter hvert blitt begrepet som dekker fenomenet. Det er gjort flere undersøkelser om internalisert homonegativisme og homofobi (Shidlo, 1994). Gregory Herek (2004) gir en analyse av hvilken betydning dette begrepet har hatt, og argumenterer for at tiden er inne for å finne andre mer dekkende begreper.

Et annet begrep som har hatt gjenklang i de homofile miljøene er *det androgyne mennesket*. Ideen om det androgyne mennesket erstatter ideen om det tredje kjønn. Det sosialpsykologiske begrepet henspiller på mannlige og kvinnelige egenskaper som både kvinner og menn kan ha (Bem, 1974). Ordet *androgyne* er sammensatt av leddene *andro* for mannlighet og *gyn* for kvinnelighet. Begrepet har hatt relativt stor gjennomslagskraft blant homofile og lesbiske. Det synes å fange opp hvordan menn og kvinner forholder seg til det maskuline og feminine, og hvordan lesbiske og homofile bryter med den tradisjonelle oppfatningen av kjønn. Kritikken mot begrepet er at det ikke problematiserer maktdimensjonen, og at maskulinitet og feminitet blir egenskaper som er kontekstløse.

Modeller for "komme-ut"-prosessen

På midten av 1970-tallet begynner en ny epoke med utgivelsen av fagtidsskriftet *Journal of Homosexuality* i San Francisco, og forskningens interesse rettes mer mot homofiles likheter med heterofile enn mot forskjeller. I dette tidsskriftet presenteres mange vitenskapelige artikler om homofil og lesbisk identitetsutvikling. Vivienne Cass presenterer en *stadiemodell* for homofil identitetsutvikling, en alternativ modell til patologimodellene som det ofte refereres til. Stadiemodellen beskriver identitetsutvikling som en bevegelse fra en usikker identitet til en sikker identitet som homofil, som også innebærer å være homopolitisk aktiv (Cass, 1979). Denne identitetsutviklingen omtales også som *komme-ut-prosessen*. Modellen har etter hvert blitt nyansert fra å se utviklingen som en intrapsykisk prosess, til en prosess hvor en definerer seg i forhold til andre (Coleman, 1981/1982). En stadiemodell for kvinner som er noe forskjellig fra den for menn, har også vært utforsket (de Monteflores & Schultz, 1978). Joan Sophie (1985), presenterer en mer kognitiv modell for å bearbeide internalisert homofobi. Richard Troiden (1989) har laget en interaksjonistisk modell for hvordan lesbiske og homofile oppfatter seg selv og hvordan andre oppfatter dem. Han beskriver fire typer lesbiske, avhengig av hvor tydelig man er: ambivalent lesbisk, situasjonslesbisk, hemmelig lesbisk og tydelig lesbisk. Ut fra disse modellene har det vært blitt forsket mye (Coyle & Kitzinger, 2002).

Disse modellene er teoretiske som er utviklet gjennom anerkjennende og støttende terapier, og de gjør det mulig å ivareta et godt selvbilde hos lesbiske og homofile i en komme-ut-prosess. Noen av dem er empirisk utprøvd og justert etter det. Kristine Falco (1991) har beskrevet hvilke terapeutiske oppgaver som er knyttet til hver av fasene. Modellene handler om å komme ut som lesbisk eller homofil, og danner en ramme for å forstå psykologiske problemer som kan oppstå i en slik fase. Problemer som ellers kunne blitt tolket som tegn på patologi, som angst, fobier, depresjon osv., kan forstås som normale reaksjoner i en utviklingsprosess der man finner seg selv som homofil.

Modellene har likhetstrekk med kriseteori og klassiske fase- teorier som de tidlige modellene i psykologien er preget av, som for eksempel utviklingsmodellen til Erik Homburger Eriksons (2000). Det å erkjenne at man er lesbisk eller homofil, er en krise for selvbildet og selvoppfattelsen. I likhet med en krise gjennomgår man ulike faser i denne prosessen med

ulike reaksjoner fram mot en nyorientering. Komme-ut-modellene har bidratt med begreper til den spesielle krisen som bruddet med heteroseksualitetens dominans innebærer, og er en nyansering av tidligere begreper. Denne modellen har preget forskningen og tenkningen omkring identitetsutvikling, og har hatt stor gjennomslagskraft. Den også preger hvordan lesbiske og homofile tenker om seg selv. Modellen er det som kommer nærmest er et kognitivt skjema for hvordan man skal komme-ut, som en alternativ norm for å gjøre det fullt og helt (Ohnstad, 2006). Å ”komme ut av skapet” er et uttrykk som også har gitt opphav til analyser av dette ”skapet”, Eve Kosofsky Sedgwick’s bok *Epistemology of the closet*, og Georg Chaunceys *Skapets historie* er eksempler på det (Sedgwick, 1990; Chauncey, 2000).

Innvendingene mot de opprinnelige komme-ut modellene er at de er lineære – med de begrensningene det medfører. Utvikling skjer ikke nødvendigvis som en lineær prosess, men like ofte i sprang. Når nye situasjoner oppstår i møte med nye mennesker og kontekster, kan det aktivere de ulike fasene. Modellene beskriver imidlertid hvordan en utvikling *kan* være, og må ikke sees på som normer for hvordan den *skal* være. Denne komme-ut-prosessen kan være forskjellig fra person til person. Noen kvinner begynner denne prosessen med sitt første lesbiske forhold. Andre kan leve i et heterofilt forhold og oppleve å bli så sterkt tiltrukket av en annen kvinne at de må revurdere sine valg. Mens andre igjen hele sitt liv har hatt en klar oppfatning av seg selv som lesbisk. Å forholde seg til bruddet med heteroseksualiteten er ikke en engangsforeteelse, men noe man må forholde seg til og mestre i mange livssituasjoner. Det kan også sees som en forhandlingsprosess, eller som en prosess der man bearbeider ulike dilemmaer. Et av disse dilemmaene er å være *selvlysende* eller *usynlig* i møte med heteroseksualiteten. Begge disse posisjonene har omkostninger for selvbildet (Ohnstad, 1992, 1997).

Andre studier av homofile og lesbiske har fokusert på sosial deltakelse og setter bl.a. søkelys på belastninger ved å tilhøre en minoritetsgruppe og ulike livsstilsproblemer (Hart & Richardson, 1981; Brooks, 1981). Begrepene *minoritetsstress* og stigmatisering har vært forskningsområder. En stor studie om makt, penger og sex i forhold mellom menn, mellom kvinner og mellom menn og kvinner, ble utført av Blumenstein og Schwartz. Denne studien viste ulik identitetsutforming og rolle-fordeling mellom likekjønnede og ulikekjønnede par. Den viste også hvordan kjønn er det organiserende prinsipp for fordeling av makt og penger (Blumenstein & Schwartz, 1983). Den moderne personlige relasjon som også kalles ”*den rene*

relasjon”, har fokus på kjærligheten, jevnbyrdigheten, vennskap og partnerskapet (Giddens, 1992). Disse studiene har spilt en viktig rolle for å legitimere lesbisk og homofil livsform som et alternativ, og framhever at homofile parforhold kan være modeller for utviklingen av det heteroseksuelle parforholdet i retning av større likhet mellom kjønnene (Blumenstein & Schwartz, 1983).

Sosialkonstruksjonistiske perspektiver på seksualitet

På slutten av 1980-tallet blir sosial konstruksjonisme stadig viktigere i forståelsen av homoseksualiteten. Diskusjoner om en *essensialistisk* oppfatning i motsetning til en *sosialkonstruksjonistisk* oppfatning, preger nå forståelsen av homoseksualitet. I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv settes det spørsmålsteget ved mange av de grunnleggende begrepene man hittil har brukt, som homoseksualitet og seksuell legning. Disse begrepene betegnes som essensialistiske, det vil si at for eksempel den seksuelle legningen er essensen hos et menneske (Svare, 2001). I begrepet ligger det en oppfatning om det egentlige og uforanderlige, og det bestandige. Det er en type forklaring som tar utgangspunkt i underliggende, gitte kvaliteter som virker uavhengig av sosiale relasjoner (Anderssen, 2005). Begreper som homofobi kritiseres også for å tilsløre den sosiale kontrollen og undertrykkelsen ved å patologisere den som en fobi. ”Lesbian and gay studies” kritiseres for å fremme likhet og tilpasning til heteroseksualiteten, tilpasning blir en måte å tilsløre undertrykkelsen og sosial kontroll homofile og lesbiske utsettes for (Kitzinger, 1996).

Stadiemodellene til Cass er ifølge Kitzinger et godt eksempel på hvordan tilpasning til heteroseksualiteten blir normen for lesbisk *selvrealisering*. Innen humanistisk psykologi er toppen på behovspyramiden å kunne realisere seg selv. Er homofile og lesbiske i ferd med å tilpasse seg normene, uten å stille spørsmålsteget ved om normene passer? Kitzinger viser gjennom en studie hvordan lesbiske er i stand til å bruke alternative forståelsesmåter i sin identitetsskaping i forhold til seg selv og til andre. Lesbiske bruker ulike forståelsesmåten i sin identitetsskaping blant annet fra ideen om den romantiske kjærligheten og selvrealisering (Kitzinger, 1987). I den liberale humanistiske forståelsesmåten blir lesbiske akseptert som en variant av menneskeheten, hvor individualismen og hver enkelts rett til lykke og selvutfoldelse er vesentlig. Kitzinger viser hvordan man framstiller seg for å oppfylle dette idealet (Burr, 1995).

Sosialkonstruksjonismen vektlegger at den sosiale persepsjon av oss selv og andre er sosiale konstruksjoner, og disse konstruksjonene kan både løses opp, ved å dekonstrueres, og omfortolkes eller rekonstrueres. Denne tenkemåten preger også mange av de ulike terapiretningene som vektlegger samtalen og måten man konstruerer sin historie om seg selv på. Det er gjennom samtalen at identiteten skapes. Den personlige identitetshistorien blir gjenstand for nyfortolkning i en terapeutisk sammenheng. Sosial identitet blir i denne sammenhengen en forhandlingsprosess mellom egenforståelse, andres forståelse og samfunnets forståelse.

Queer-teori

På 1990-tallet ble det fokusert på heteroseksualiteten som grunnleggende norm og som en institusjon som tas for gitt og som ikke problematiseres og diskuteres (Hart & Richardson, 1981; Butler, 1990; Wilkinson & Kitzinger, 1993; Katz, 1995). Tanken om at heteroseksualiteten er en sosial konstruksjon, en maktanordning og et historisk foranderlig fenomen heller enn et biologisk imperativ, dannet utgangspunktet for forskning under samlebetegnelsen «*queer theory*» (de Lauretis, 1991).

Filosofen og retorikeren Judith Butler har levert viktig bidrag til utformingen av denne teorien. Hennes tenkning har preget diskusjonene og perspektivene i mye av kjønnsforskningen på 1990-tallet og hatt spesiell betydning for kjønnsforskningen. I et mye sitert essay *Imitation and Gender Insubordination* beskriver Judith Butler ubehaget ved å bli plassert i en kategori, inkludert kategorien lesbisk. Hun argumenterer for at lesbisk identitet er noe som er skapt og som fungerer som politiske virksomme drømmebilder. Hun kjenner seg ikke komfortabel med verken lesbisk teori eller homoteori. Hun argumenterer for at identitetskategorien fungerer som redskap for regulative regimer, eller som undertrykkende kategorier i undertrykkende regimer, eller som utgangspunkt for at i de liberale ideene bestrider en slik undertrykking (Butler, 1991). Judith Butler bringer inn et kritisk perspektiv på det som er tatt for gitt i identitetskategoriene, og mener man må løfte blikket til å problematisere settingen de brukes i. Judith Butler at (1991:14)

” det var nettopp gleden ved det ustabile i kategoriene, disse som opprettholdt de forskjellige erotiske praksiser som i utgangspunktet gjorde meg til en kandidat for

kategorien. Å plassere seg innenfor en identitetskategoris begreper ville for meg innebære å vende seg i mot den seksualitet som kategorien har til hensikt å beskrive.”

Toril Moi (1998: 72) sier om Judith Butlers' betydning i academia:

”Judith Butlers bøker som *Gender Trouble* og *Bodies that Matter* har gitt en stemme til homoseksuelle og lesbiske forskere. Hennes kritikk av heterosexismen og homofobi har med rette inspirert tusenvis av lesere. Uten Butlers bidrag ville universitetsforskningen vært en god del mer homofobisk enn den er nå for tiden”.

Forskningen dreies her mer mot å se på heteroseksualiteten som institusjonalisert i en bestemt form og en i praksis som foreskriver relasjoner, familiestruktur og identiteter, og det som bryter med denne normen synliggjør normen og blir ”queer”. Queer-teori er ikke noen ensartet teori, men en slags metateori som omfatter mange teorier om interpersonlige forhold i samfunnet. Begrepet *queer* kan oversettes med skeiv, og viser i denne sammenhengen til at det finnes andre kjønnskonstellasjoner enn bare kombinasjonen av de kategorielle kjennetegnene heteroseksuell–homoseksuell, og mann–kvinne. Dette er store identitetskategorier som gir komplementær mening til hverandre, jeg forstår dem som kontraster til hverandre, på samme måte som natten ikke ville eksistert uten dagen og omvendt. Homoseksualiteten kan ikke forstås uten derved også å forstå heteroseksualiteten. Queer er også et politisk begrep som skal omfatte personers forskjellige begjær, det er oppfattet som mer inkluderende. Begrepet inkluderer transe personer med ulik seksualitet og heteroseksuelle som deler en skeiv livsstil. Det bryter opp de ulike ”filene” og dekonstruerer den heteroseksuelle oppfatningen av kjønn og seksualitet. Den naturaliserte koblingen mellom biologisk kjønn, sosialt kjønn og begjærets retning, blir problematisert. Queer-begrepet representerer en ny vending og det er først og fremst et begrep unge homofile og lesbiske fant formålstjenlig for å markere avstanden til homobevegelsens mål om likhet og akseptering (Kulick, 1996). Queer-begrepet bryter med heteroseksualiteten som norm, og viser at kategoriene homo og hetero er uensartede og sammensatte.

Den engelske sosiologen Diane Richardson sier i boken *Rethinking Sexuality* at begrepet også ble knyttet til HIV/AIDS arbeidet som hadde god bruk for å dekonstruere skillet mellom homofile og heterofile (Richardson, 2000). Oppfatningen av at bare homofile var utsatt for HIV/AIDS gjorde for eksempel at menn som hadde sex med menn ikke oppfattet seg som

utsatt for smitte. Her til lands måtte man slutte å bruke begrepet homofile som en risikogruppe fordi heterofile menn som hadde sex med menn ikke oppfattet seg som en del av risikogruppen. Henry Minton beskriver hvordan queer-teori har hatt innflytelse i psykologien som motvekt til det normative og dominante i synet på hva seksuell orientering er (Minton, 1997).

Forestillingene fra Kinsey om ”jo mer hetero, jo mindre homo” er stort sett en forlatt oppfatning i 1990-årene. Annick Prieurs analyse av homoseksuelle menn i Mexico by viser bl.a. hvor sammensatt og nyansert kategorien homoseksuell kan være og hvor mange uttrykksformer som finnes (Prieur, 1994).

Queer- teori har imidlertid også møtt sterk motstand og blitt kritisert for å representere en uheldig retning i den samfunnsvitenskapelige seksualitetsforskningen (Prieur & Moseng, 2000). Mennesker er mer enn tekster og oppløsning av identitet og kategorier, noe som gjør det vanskelig både å snakke om og å generalisere over kjønn og seksualitet. Språket må kunne fange noe som er gjenkjennbart og som øker vår forståelse, mens skeive teoretikere står i fare for å miste de materielle livsbetingelsene og kroppens substansielle tregthet av syne. Homobevegelsens grand old lady Kim Friele uttalte til Klassekampen i 2006 i forbindelse med en diskusjon om queer-begrepet: ”Jeg vet [...] ikke hva queer- teori kan brukes til. Det er i alle fall intellektuell onani” (Hamm, Sejersted & Waage, 2008).

Seksuell orientering som forskningsområde har fått en fornyet interesse, kanskje spesielt i USA hvor det er en del av den politiske diskusjon og motsetningene er skarpe (Patterson, 2008). Problemstillingene som drøftes er blant annet hvilken betydning seksuell orientering har i et livsløp, hvor stor grad av stabilitet og forandring er det i seksuell orientering over et livsløp (Diamond & Butterworth, 2008). Mangfoldet i utviklingen av seksuell orientering utvikling vektlegges, modeller som påpeker at heteroseksualitet er lagt som norm for seksuell orientering, og disse understreker at det er ulike sosiale veier til seksuell orientering (Garnets & Peplau, 2001; Garnets, 2002).

De som har latt seg inspirere av queer-teori har først og fremst andre problemstillinger enn tidligere, slik Agnes Bolsø gjør i sin analyse av maskuliniteten i det erotiske spillet mellom kvinner (Bolsø, 2000). Hun diskuterer maskulinitet som en av flere former for erotisk signalisering mellom kvinner. Innen sosiologien har queer-teori hatt innflytelse og skapt nye

og andre problemstillinger enn de som har vært reist tidligere innen kjønn, seksualitet, reproduksjon og familie (Bolsø, 2002; Annfelt, 2007; Spilker, 2007). Begrepet queer-teori skal nettopp fange opp bruddet med heteroseksualiteten. Begrepet er likevel enda for dårlig utviklet til å gripe de psykologiske prosessene dette innebærer for den enkelte.

Heteronormativitet som hegemoni

Begrepet ”*det heteronormative*” har fått økende gjennomslagskraft i kjønnsforskningen den siste tiden og det tvinger forskeren til å løfte blikket opp på et metateoretisk nivå hvor det er andre briller for å se hvordan kjønn er konstruert. Queer-teori har bidratt til dette løftet og problematiserer de naturaliserte koblingene mellom biologisk kjønn, sosialt kjønn og begjærets retning slik Judith Butler (Butler, 1990) gjør. Psykologen Dorte Marie Søndergaard (1995) videreutvikler dette perspektivet i sin doktoravhandling ”*Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruksjoner blant unge voksne i akademia*” der hun bruker et annet språk om kjønn ved å dele kjønnsuttrykkene opp i komponenter og vise til det som vanligvis kalles for biologisk kjønn som ”tegnen på kroppen”. Hun er opptatt av begjærets retning og posisjoner i det seksuelle møtet som to komponenter, men legger til ferdighetsrepertoaret og virksomhetstilknytningen, sammen med den fysiske selvfremførelsen og det refleksive selvet. Hun viser hvordan mennesker i samhandling kan plukke komponentene i kjønn fra hverandre og settes dem sammen på en andre måter. Hun velger med omhu begreper som forstyrrer den vanlige oppfatningen om kjønn ikke bare har hun oversatt biologisk kjønn til tegnet på kroppen, men omformer de naturalistiske betegnelsene for hvordan kjønn gjøres: Derfor blir seksuell orientering til begjærets retning og maktforholdet mellom to til posisjoner i det seksuelle møte, sosialt kjønn til ferdighetsrepertoaret og kjønnsstilhørighet til virksomhetstilknytning. Hun bruker begrepet hybridaktør om de som beveger seg mellom heteroseksualiteten og homoseksualiteten.

Dorte Marie Søndergaards analyser omfatter mange av begrepene som tidligere har vært brukt om homoseksualitet, men nå innenfor en referanseramme som er inspirert av feministisk teori og poststrukturalistisk teori (Søndergaard, 1995). Søndergaard bruker begrepet *storyline*, det er inspirert av Bronwyn Davis (1990):

”storyline er et forløp, en handlingssekvens, der ligesom kategorierne får identitet gjennom in- og ekskluderende diskursive bevegelser. En storyline utgjør derfor kondensatet af en naturalisert og selvfølgelig kulturell fortælling, der oftes også anvendes som tolkningsramme for egne og andres handlinger og handlingssekvenser” (Søndergaard, 2000: 77).

Ved å bryte ned gamle begreper og tilby en ny ”optikk” bidrar Dorte Marie Søndergaard til ny forståelse av seksuell identitet og kjønn. Språket som brukes i hennes tekster er også mer sanselig og ”kroppsnært” enn de sosialkonstruksjonistiske begrepene. I det sosialkonstruksjonistiske begrepsapparatet blir mennesker og samhandlinger ofte omtalt som konstruksjoner, dekonstruksjoner og rekonstruksjoner, begreper som mer gir assosiasjoner til arkitektur og maskiner enn til tanker, følelser og handlinger.

Innvendingene mot Søndergaards framstilling er at språket og begrepene kan oppfattes som fremmedartede, uten å gi tilstrekkelig gjenklang til bruk i terapeutisk kontekst. Jeg har latt meg inspirere av ideen om det fremmedartede språket og bruker det til å stille informantene spørsmål som bryter med vante forestillingene.

Identitet er en forhandlingsprosess i forhold til gjeldende normer om kvinnelighet og mannlighet (Haavind, 1992b, 1994b). Hva slags posisjon man inntar i forhold, heteroseksualiteten som norm, valg av partner – er noen kategorier som framstår som viktige i prosessen med å skape sin identitet. Å godta det heteronormative identitetstilbud kan bli en for snever og undertrykkende ramme, det er derfor viktig å bryte for å oppnå større frihet til å velge mellom ulike tilbud som passer.

Ulike oppfatninger om homoseksualitet vil eksistere side om side i et postmoderne samfunn der endringer skjer både fort og langsomt. Disse oppfatningene preges også av hva man oppfatter som mannlighet og kvinnelighet, og hva man oppfatter som et brudd med den heteroseksuelle normen. De ulike historiske forståelsesmåtene om homoseksualitet – som det tredje kjønn, legning, det romantiske forholdet, internalisert homofobi, sykdomsoppfatningen i ulike varianter, jo mer homo – jo mindre hetero, alternative livsformer, det androgyne mennesket, det moderne forholdet eller queer – vil prege selvpplevelsen til lesbiske. Jane Ussher (1997) bruker begrepet *å ta en posisjon som lesbisk*, og at det er å ta i bruke mange forskjellige diskurser om homoseksualitet.

Psykologisk kjønnsforskning og homoforskning

Feminismens oppblomstring på 1970- og 1980-tallet setter søkelyset på forholdet mellom kjønnene, og på heteroseksualiteten som den tvangsmessige ordningen. Ingen kan sies å velge heteroseksualiteten fordi den er tvangsmessig, derimot er det å velge en lesbisk livsform et brudd med det som har vært kalt ”den tvangsmessige heteroseksualiteten” (Rubin, 1984; Rich, 1980). Disse ideene har fått en ny renessanse i dag gjennom de poststrukturalistiske ideene som queer-teori representerer, fordi de nettopp setter fokuset på heteronormativiteten. Gjennom disse ideene møtes dagens kjønnsforskning og homoforskning.

Det er mange retninger innenfor det man med en samlebetegnelse kan kalle kjønnsforskning, også i psykologien. Objektrelasjonsteorien har hatt stor innvirkning på kjønnsforskningen. Nancy Chodorows utviklingsteori har som utgangspunkt at både kvinner og menn er nærmest knyttet til mødrene. I motsetning til Freud legger hun vekt på speiling og bekreftelse og ikke på seksualitet. Kvinner avgrens seg ikke fra sine mødre på samme måte som menn gjør, fordi det handler om en speiling av likhet, mens det i forhold til menn handler om speiling av en ulikhet. Kvinners omsorgsrasjonalitet begrunnes i speiling av likhet (Chodorow, 1978). Deler av kvinneforskningen er tett knyttet opp til denne tradisjonen i den psykodynamiske tenkningen. En tradisjon hvor det er skrevet mye om kvinners personlighetsutvikling, er den som kaller seg for «selvet i relasjon til andre». Mesteparten av denne teoretiske litteraturen tar kvinners heteroseksualitet for gitt (Brown, 1995). Det finnes unntak som Beverly Burch, som bygger sin analyse av lesbiske parforhold på objektrelasjonsteori (Burch, 1993).

Sosialpsykologiske kjønnsforskere har gitt viktige bidrag ved å sette søkelys på makt- og avmaktrelasjoner som er med på å konstituere kjønn (Haavind, 1981). Psykiske reaksjoner hos kvinner sees som avmaktreaksjoner på ulike dominansforhold de har vært utsatt for, samtidig som kvinner og menn har ulike psykiske reaksjoner på å være i en avmaktssituasjon (Axelsen, 1990, 1996, 1997). Mange kvinners psykiske plager handler om senvirkninger etter tidlige overgrep og traumatiske opplevelser. Å utvikle den terapeutiske relasjonen på kvinnenens egne premisser og bruke et språk som fanger kvinnenens egen virkelighet, står også sentralt i å utvikle en alternativ terapiform. I denne sammenhengen finnes det også fortellinger om kvinner som retter sitt begjær mot andre kvinner – både som reaksjon mot

mannens overgrep, og som en livsform som kontrasterer den heteroseksuelle relasjon og kaster lys over denne relasjonen (Ødegård 1991; Ødegård, Andenæs, og Johannessen 1992).

Identitet

Kjønnsforskningen gir teoretiske bidrag til forståelse av hva kjønn er og hvordan kjønn skapes og gjenskapes i personlige forhold og i forhandlinger om selvforståelse. Personlig identitet kan for eksempel sees som en utviklingsprosess hvor man bearbeider egne normer og oppfatninger ved å markere sin egen posisjon i forhold til andre (Søndergaard 1995). I en postmodernistisk forståelse betraktes identitet ikke som en fast kjerne som "ligger der" (Shotter & Gergen, 1989; Haavind, 1994). Identitet utvikles gjennom personlige prosesser der man konstruerer og rekonstruerer hvem man er i forhold til dem man omgås og det samfunnet man er en del av (Burr, 1995). Det stemmer godt overens med tidligere samfunnsvitenskapelig forståelse der kjønn regnes som en grunnleggende sosial kategori som er meningsbærende i alle sosiale og personlige forhold (Holter, Haavind, Hoel & Haukaa, 1982). Hvilke kategorier som finnes i samfunnet, blir viktig i en identitetsutviklende prosess, og for hvordan man forstår seg selv og andre. Kjønn vil i denne sammenhengen omfatte rådende oppfatninger om mannlighet, kvinnelighet, heteroseksualitet og homoseksualitet, og kjønnsforskningen vil utforske grenser og overlappinger mellom disse kategoriene (McNamee & Gergen, 1992). Etter hvert er seksualitet i større grad kommet i fokus, og spesielt kritikken av heteroseksualiteten er satt tydeligere på dagsorden, gjennom hvordan den tas for gitt i alle sammenhenger som omfatter kvinner og menn og deres familier (Richardson, 2000). Professor i sosialt arbeid Carolyn Saari skriver om identitet hos lesbiske (2001). Hun ser på identitet som et personlig meningssystem som skaper overskriftene over individets livserfaringer hvor identitet er organisert som et narrativt system. Dette sier hun med henvisning til Jerome Bruner (1990), som sier at identitet er organisert som fortellinger. Identitet bygges også på en opplevelse av kontinuitet. Identitet er utformet som autobiografiske fortellinger til seg selv og andre. I hverdagen kreves det stor grad av identitets- kompleksitet for å mestre ulike situasjoner. Identitets- kompleksitet er en indikator på god helse som for det første henger sammen å kunne dele mening med andre i menneskelig felleskap, for det andre å ha evnen til å forstå at ordinære ting kan ha potensialer for flertydige meninger, for det tredje å ha evnen til å anerkjenne handlingsvalg, for det fjerde å ha evnen til å se for seg en framtid, sier Saari. Identitet blir hele tiden skapt, testet og gjenskapt i et miljø.

Lesbiske og homofile har lenge hatt begrenset mulighet for å delta i de offentlige ritualene slik som ekteskap, av og til begravelsen til sin kjære, og dette setter begrensninger i å skape et liv som er meningsfullt for omgivelsene. Utfordringen er hvordan lesbisk identitet kan bli en del av en offisiell diskurs uten å bli en undertrykkende og en annenrangs kategori.

Homoforskning i Norge – psykologisk bidrag

Psykologisk homoforskning er av beskjedent omfang i Norge. I de siste tjuefem årene har tilfanget vært i form av flere hovedoppgaver om lesbiske og homofile. Disse studiene er inspirert av den nye litteraturen som ikke er patologiorientert, men opptatt av å normalisere, og de fokuserer mer på likheter og forskjeller. Jeg fokuserte i min hovedoppgave på hva som er det spesielle ved en lesbisk parrelasjon (Ohnstad, 1984, 1992), Norman Anderssen skrev om homofil identitet som en sosial konstruksjon (Anderssen, 1986). Asle Offerdal tok for seg narsissistisk sårbarhet og manglende speiling i oppveksten, dette er begreper som også brukes om homofil identitetsutvikling (Offerdal, 1995; Friis, Offerdal, & Benum, 1997). Begrepene er inspirert av Heinz Kohuts selvspsykologi (1971), og Offerdal så selvmord og selvmordsforsøk hos unge homofile si lys av disse begrepene. Vigdis Johansen og Vår Benum skrev om stigmatisering av lesbiske og hvordan man usynliggjøres i en terapeutisk sammenheng er et tema (Benum & Johansen, 1990). Aase Prøitz undersøkte hvordan man kan ivareta et godt selvilde i en svært negativ og fordømmende kontekst som et kristent miljø kan være (Prøitz, 1997). Tema om lesbiske og barn blitt veldig aktuelt de siste årene er også beskrevet på forskjellig måte (Heyerdahl, 1992; Halvorsen & Jøner 1999). Forpliktelser i parforhold mellom kvinner er utforsket som et tema (Wedeld, 2001) og Catrine Idsø (2003) har utforsket lesbiske familier med barn. Dette er noen anslag til en begynnelse på en psykologisk homoforskning.

Relevant homoforskning fra andre fagområder

De siste årene har det spesielt innenfor sosiologi, sosialantropolog, etnologi og allmenmedisin kommet nye spennende bidrag til dette feltet av betydning for de problemstillingene som jeg ser nærmere på i denne avhandlingen. Eksempel på aktuelle temaene er studier om de norske peppermøene i borgerskapet og hvordan de om nære forhold

mellom dem var (Hellesund, 2003); hvorvidt det er lettere å komme ut som lesbisk i dag enn tidligere noe som ikke blir bekreftet (Giertsen & Anderssen 2007). Hvordan homofile menn opprettholder et godt selvbilde, tross negative tegn er et annet tema (Middelthon, 2004); temaer barn og familier har vært svært aktuelt i de siste årene for eksempel skriver Tore Folgerød om skeive barnefamilier (2001). Temaer om seksualitet som det hvordan nye seksualitetene utspiller seg (Pedersen, 2005). Ungdom og seksualitet er også et tema, en problemstillingene er i hvor stor grad ungdom med homoseksuell erfaring er en risikogruppe for rus og selvmordsforsøk (Hegna, 2007). Antropologen Hans Wiggo Kristiansen (2008) doktoravhandling som er publisert i boka *Masker og motstand*, handler om hvordan eldre homofile menn ivaretar sin verdighet gjennom diskresjon, i boka. Temaene går i forskjellige retninger og konklusjonene er forskjellige etter hvilket språk og perspektiv som anvendes i studiene. Felles for dem er at de sier noe om kjønn og den kulturelle situasjonen i Norge.

NOVA-rapporten (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999) er den største undersøkelsen om lesbiske og homofiles levekår som er gjennomført i Norge. Rapporten bygget på tidligere undersøkelser for å vise endringer i samfunnets holdinger og betydningen av dette i forhold til selvforståelse (Havelin, 1968; Bergh, Bjerck & Lund, 1978). NOVA-rapporten beskriver selvpplevelsen hos lesbiske og homofile som marginaliserte og deres opplevelse av egen helse som dårlig sammenlignet med befolkningen for øvrig. Rapporten gir et bilde av hvordan folks oppfatninger av homofile og lesbiske på få år har endret seg, fra å være ekstremt negative til å være mer åpne og aksepterende. Likevel er de fortellingene homofile har om seg selv mer preget av selvpoppfatninger som en marginalisert gruppe med stor helserisiko, enn av fortellinger som å være i opprør og som et alternativ til heteroseksualitetens normer.

Hva er det NOVA-rapporten forteller oss? Sosialpsykologen Thomas Szasz' sin berømte tese om forskning og homoseksualitet kan ha gyldighet i denne sammenhengen. Han sier at mye homoforskning reflekterer samfunnets normer og er med på å legitimere det ideologiske hegemoniet til den som har makt, og definerer den som ikke tilpasser seg denne normen for syke (Szasz, 1961). Å se på seg selv med de herskendes blick er å se seg selv med den sosiale foraktens blick, er en stor utfordring for selvbildet og psykisk helse hos homofile og lesbiske. Kanskje er det nettopp dette blikket homofile og lesbiske har brukt på seg selv som rapporten fanger opp. Gjennom å bruke det tradisjonelle språket uten å problematisere det reproducerer den de hegemoniske normene til homofile og lesbiske i samfunnet.

Tone Hellesund (2007) har betegnet språket i undersøkelsene fra NOVA som et smertespråk og som i stor grad bygger opp under mytene og diskursene om lesbiske og homofile tragiske som og ulykkelige mennesker, kanskje også vel vitende om at det er dette språket som gir forskningsmidler. Tilsvarende kommentarer fra medisinsk hold er presentert av Kirsti Malterud (2001) som har kritisert NOVA-rapporten fordi den i liten grad etterspør positive sider ved det å leve som lesbisk eller homofil. Hun påpeker blant annet at medias håndtering av funnene fra rapporten kan bidra til kollektiv elendighetsfølelse og selvbekreftende stakkarsliggjøring. Undersøkelsene har likevel i stor grad bidratt til å sette homofile, og lesbiskes levekår på dagsorden og synliggjøre hva slags utfordringer som finnes i vårt velferdssamfunn i forhold til like muligheter for å ha et godt liv. Vi ser også en økende interesse innen forskningen på dette område.

En metodisk innvending mot mange studier om lesbisk helse er faren for å trekke for allmenne slutninger om forekomst og fordeling av sykdom og risiko fra data innhentet fra grupper som ikke er representative for lesbiske kvinner (Malterud, Bjørkman, Flatval, Ohnstad & Thesen, 2008). Hvis ikke forutsetningene om representativitet er oppfylt, er gyldigheten av funnene begrenset til studiegruppen. Selv en studiegruppe som er omfattende og bredt sammensatt, slik som i NOVA-rapporten (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999), sier bare noe om forekomst og fordeling hos lesbiske som har deltatt i undersøkelsen, og gir begrenset grunnlag for sammenligninger med heterofile kvinner. Først de siste årene er forskningen på dette feltet kommet i gang i utlandet. Flere store amerikanske studier basert på representative utvalg kan om noen år tenkes å gi noen svar på disse spørsmålene om helse og sykdom hos heterofile og lesbiske kvinner.

Den norske allmennlegen Mari Bjørkman (2007) har undersøkt hva som er viktig for lesbiske kvinner når de søker helsehjelp. Hun finner blant annet at det ofte er betydningsfullt for pasienten at legen kjenner deres seksuelle orientering. Ikke bare for å bli sett som den de er, men også for en forsvarlig og relevant vurdering av mange medisinske problemstillinger. Deltakerne i Bjørkmans studie beskriver også barrierer som kan gjøre det vanskelig å bryte den heteronormative rammen omkring den medisinske konsultasjonen, der kvinnen blir oppfattet som heteroseksuell med mindre hun selv insisterer på sin egen virkelighetsopplevelse

Forhandlinger om betingelser for selvforståelse

Psykologen og terapeuten arbeider i skjæringspunktet mellom det kliniske og hverdagslivets plager og symptomer. Jeg har min erfaring som kliniker i møte med lesbiske som søker hjelp i dette rommet, der dynamikken mellom følelser som skam, aksept, lidelse og stolthet kan danne grobunn for utvikling. Gjennom en årrekke har jeg lagt merke til hvordan fortellingene som lesbiske har om seg selv, handler om hvordan de navigerer mellom de ulike tilgjengelige forståelsesmåtene som finnes for dem til enhver tid og i deres miljø. Kvinner med et kristent livssyn må for eksempel navigere på en annen måte enn kvinner i andre miljøer (Ohnstad, 2003). Kvinner med barn fra et heteroseksuelt forhold navigerer på en annen måte enn kvinner uten barn. Noen oppsøker terapi for å få hjelp til å forstå seg selv og sine reaksjoner, og for å kunne få tilbud om andre forståelsesmuligheter. Hva den enkelte opplever som tilgjengelige forståelsesmåter til en hver tid, vil være forskjellig og hele tiden i forandring.

I møte med den kulturelle heteronormativiteten vil selvforståelse til kvinner som retter sitt begjær mot andre kvinner bli utfordret, - hvordan de definerer sin annerledeshet blir av betydning. I dette arbeidet har psykologien bidratt med noen begreper og forståelsesmåter. De fanger ikke opp alle de dilemmaene og valgene man står overfor som lesbisk, og noen av forståelsesmåtene virker mer begrensende og fastlåsende enn befriende og utvidende for selvforståelsen. Å invitere til historiene som kvinnene selv forteller om hvordan de forhandler fram en selvoppfatning i forhold til andre, kan utvide forståelsen både hos terapeuten og klienten. Dette gjelder selv om måten man vil forstå seg selv på er påvirket av de gjeldende fortolkningene eller meningene.

En diskursanalyse av kvinnes historier vil fokusere på hvordan kvinnene snakker om seg selv innenfor ulike diskurser eller forståelsesmåter (Schiffrin, 1994; Plummer, 1995; Lundahl, 1998; Magnusson, 1998). En analyse av kvinnes historier fra ulike sosiale kontekster og ulike tidsepoker vil kunne si noe om hvordan de har forhandlet med de ulike betingelsene for sin selvforståelse. Forklaringer om årsakssammenhenger, hvordan hun konstruerer sin oppfatning om hvem hun er, hvordan hun oppfatter seg som lesbisk, vil bidra til å øke forståelsen

Et fellestrekk ved mange av de tilgjengelige forståelsesmåtene om lesbiske er at ingen av dem er opptatt av nære relasjoner, kanskje bortsett fra stadiemodellene for identitetsutvikling, hvor

man definerer seg i relasjon til andre. Den moderne utviklingspsykologien vektlegger at all utvikling skjer i relasjoner og samspill med betydningsfulle andre. Relasjonsutvikling og forhold til andre må ha betydning for å forstå bruddet med den heteroseksuelle normen og sin egen selvforståelse, både i forhold til mannlighet og kvinnelighet i oppveksten og hvordan man forholder seg til det i voksen alder (Ohnstad, 2003). Bidrag fra kjønnsforskningen er også nyttige – som å se psykiske reaksjoner i forhold til makt og dominans og identitet som en utviklingsprosess der man bearbeider egne normer og oppfatninger ved å markere sin posisjon i forhold til andre

Lesbiske og homofile utfordrer de tradisjonelle oppfatningene om kjærlighet og parforhold. De både påvirker og blir påvirket av den tradisjonelle oppfatningen av mannlighet og kvinnelighet i forhold til samlivsformer, parforhold og seksualitet. Opplevelsen av å ikke passe inn i de to gitte kjønnskategoriene kan gi opphav til forvirring og kaos, men kan også gi frihet til redefinering og selvdefinering.

Formål, problemstillinger og forskningsstrategi

Fra min posisjon som psykoterapeut for homofile og lesbiske ønsket jeg å samle mer systematisk kunnskap om de dilemmaene jeg hadde sett, i et forskningsprosjekt. Jeg ser på den identitetsskapende prosessen og hvordan identitet er konstruert og forhandlet i det heteronormative samfunnet. Målet med studien er å utforske dilemmaer og utfordringer som lesbiske kvinner i vårt samfunn møter. Et annet mål er å identifisere dominerende kulturelle kodene om kjønn og identitet som er nødvendig i identitetsskapingen som lesbisk.

Spesielt ønsket jeg å utvikle ny forståelse om:

- Hvordan det heteronormative kan skape barrierer i kommunikasjon mellom helsearbeider og klient, og hvordan slike barrierer kan overkommes
- Hvordan forhandles identitet utover “komme-ut” fasen?
- Hvordan kvinner som er tiltrukket av andre kvinner tolker og bruker tegnene på seksuell identitet

Jeg bruker det begrepsapparatet som queer-teori tilbyr for å reflektere over mitt empiriske materiale bestående av kasusmateriale fra terapi og intervju i etterkant av terapien. Rammen for analysen er laget på bakgrunn av teorier om heteronormativitet og gjennom

undersøkelsen har jeg utviklet begreper som griper forståelsen av identitet som en dynamisk og forhandlingsmessig prosess.

Jeg ønsket både å utforske noen av de kulturelle endringene og anvende de kjønnsteoretiske nye forståelsesmåtene som bakgrunn i et forskningsprosjekt. Det var nærliggende å bruke eget materiale fra terapier med kvinner som har gått i behandling hos meg. Jeg brukte mine teoretiske og kliniske kunnskaper om det feltet som jeg har arbeidet med i flere år. Jeg hadde systematiske notater fra hver time fra en rekke terapiforløp som bestod av håndskrevne notater - utfordringen var å utvikle et forskerblick på dette materialet. Det gjorde jeg ved å gjennomgå dette materialet for å finne *temaer* som kunne tas opp, først i de oppfølgende intervjuer med de samme klientene, og seinere fokusgruppeintervju med yngre kvinner. Samtidig identifiserte jeg relevante teorier og strategier som var egnet for å gjennomføre en teoretisk reflektert analyse av dette samme empiriske materialet. For å utfordre min egen forforståelse og redusere sjansene for at jeg først og fremst kom til å bidra med en reproduksjon av denne var det viktig å finne en innfallsvinkel som var utfordrende og kunne bryte med det som var opplagt og velkjent. Queer-teori representerte et nyttig perspektiv i utvikling av begreper. Her var det rikelig med nye innfallsvinkler som kunne utfordre spesifikke kliniske problemstillinger som hadde vært tema i de enkelte terapiforløpene.

Det første trinnet i denne prosessen var å få oversikt over de notatene som skulle utgjøre det empiriske materiale fra kvinners identitetssøking og utvikling gjennom terapiforløpet. Dette gjorde jeg ved å lage en liste over mitt utgangsmateriale. Det vil si alle 28 kvinnene jeg hadde arbeidet med de siste årene. De ble kategorisert etter disse kjennetegnene: fødselsår, yrke, samboerforhold, partner, barn, levd heterofilt tidligere eller ikke, oppvekst by/land, verdissyn, forhold til mor, forhold til far, symptomer, livsprosjekt, selvbylde, spesielle problemer som også kan vise seg i den terapeutiske relasjon. Jeg har tatt med *verdisyn* fordi de som har et kristent livssyn ofte må forholde seg til en ikke-aksepterende og fordømmende holdning fra kirken, og med den vide kategorien "*livsprosjekt*" har jeg ment hva jeg oppfatter at de prøver å få til i livet sitt, for eksempel "noen må se hvordan jeg har det," eller som en annen hadde som livsprosjekt "å overleve". For å vise hva som menes med "*spesielle vansker*" som også kan vise seg i den terapeutiske arbeidet gjengir jeg notater som: "Ekstremt ytre styrt, vet ikke hva hun tenker og føler. Stor på alle måter – for stor?"

Eksempel på en slik utvelgelse og kategorisering vil være: AO født 1947, økonom, er samboer med kvinne, har ikke barn, har tidligere levd i et heterofilt forhold, vokst opp i en småby, er kristen, har et vanskelig forhold til mor og et godt forhold til far, symptom depresjon, livsprosjektet er å oppleve seg som god nok, forelsker seg i damer som trenger henne veldig.

Ved hjelp av denne gjennomgangen av de demografiske og personlige kjennetegn kunne jeg etablere et strategisk utvalg basert på de 28 klientene.

Utvalget

Mitt forskningsutvalg representerer et klinisk notater fra behandlingsforløp med 10 kvinner som har gått i terapi i perioden 1996 til 2001. De 10 kvinner som har gått i terapi i kortere eller lengre tid, fra ½ års tid til inntil 7 år. Kvinner som er inkludert er skandinaviske, hvite middelklasse- kvinner. De har søkt terapi på egen hånd.

Felles for dem er at de har en selvoppfatning som kvinner som tiltrekkes av andre kvinner, uten at alle definerer seg som lesbiske. Aldersmessig varierer de fra 24 til 52 år, noen har barn, andre ikke, noen bor sammen med samboers barn, og de har ulik bakgrunn med hensyn til oppvekst og utdanning. Problemene de søker hjelp for er forskjellige, men opplevelsen av hvem de er i forhold til seg selv og andre er sentrale temaer hos alle.

Fra denne 5- års perioden har jeg utarbeidet *prosessnotater* som til sammen representerer ca 1500 timers samtaler. Notatene er gjort under samtale med klienten og utgjør to A-4 sider for hver time og inneholder det klienten sier, og mine refleksjoner som terapeut. Notatene er lest opp for klienten i neste time, de har på den måten bekreftet innholdet i det som er mine notater.

De som ble valgt ut var også basert på et skjønn og en etisk vurdering på hvilken betydning det ville ha for deres egen prosess om det var for påtrengende, og ville være forstyrrende for den psykologiske prosessen de var i, eller om det å delta tvert om kunne bidra til en konstruktiv egenrefleksjon i etterkant av terapien.

Alle de 10 jeg hadde valgt ut og som jeg spurte ga sitt samtykke til at mine notater kunne brukes i dette prosjektet og tillatelse til å kontakte dem igjen for intervju. De var alle i en

avsluttende fase av den terapeutiske kontakten eller hadde avsluttet den. Den terapeutiske kontakten var på den måten ikke preget av at dette skulle bli et prosjekt.

Prosjektet er godkjent av Regionale komite for medisinsk forskningsetikk, Helseregion Sør og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (Vedlegg 3).

Her presenteres utvalget på 10 kvinner som var villig til å la meg bruke deres prosess for å eksemplifisere og synliggjøre dilemmaer omkring det å være tiltrukket av kvinner og eventuelt også leve sammen med en annen kvinne:

Lena – er 44 år, og hun er personalsjef i en liten bedrift. Hun er samboende med Anette, de har ikke barn. Hun har tidligere hatt heterofile erfaringer. Hun har vokst opp et lite sted med en mor som hun har et vanskelig forhold til og en far som hun har et bedre forhold til og som hun kjenner seg knyttet til. Verdisyn har ikke noen spesiell betydning i terapien, bortsett fra i forhold til partneren hennes som er aktiv kristen. Hun oppsøkte terapi fordi hun har problemer på grunn av angst og depresjon og hun har problemer med å være selvhevdende i sosiale situasjoner og det gjelder spesielt i forhold til sitt samboerskap. Hennes livsprosjekt er at hun ikke kjenner seg god nok, og hun har et dårlig selvbilde. Dilemma hun opplevde med å være åpen om sin seksuelle orientering, som hun synes hun burde, er vanskelig for henne. Når hun ikke klarer å være åpen går det ut over selvbildet. Hun opplever at hun har stort ansvar i relasjonen til sin partner, og forhold mellom spenning og trygghet er vanskelig.

Frida – er 38 år. Hun er siviløkonom og arbeider i en organisasjon. Frida har en kvinnelig samboer, Nina, og de har ikke barn. Frida har tidligere hatt heterofile forhold og hun har både vokst opp i en by i Norge og delvis i USA. Hun har et vanskelig forhold til mor, og et bedre forhold til far. Verdisyn er ikke av spesiell betydning for henne. Frida oppsøker terapi fordi hun sliter med helseproblemer, er ofte deprimert og er lite fornøyd med livet sitt. Hun strever med å definere hvem hun er i forhold til seg selv og til den nærmeste andre, og har et svingende selvbilde. Livsprosjektet er å bli god nok for seg selv og andre. Det er også det som er det spesielle.

Hannah - er 34 år, har høyere utdanning og jobber med det hun er utdannet til i et lite firma. Hun er samboer med en mann som hun så flytter fra, og de har ett barn. Hannah har vokst opp i en by, og har et godt forhold til mor og et vanskelig forhold til far. Hun kommer til terapi for

å finne ut hvem hun er, få et mer avklart forhold til sin seksuelle orientering, og tørre å flytte fra sin samboer. Livsprosjektet er å kunne stole på sine følelser. Hannah har et godt selvbilde. Det spesielle er å bli sannere for seg selv og ikke leve et dobbeltliv.

Helene – er 52 år. Hun har en etatsopplæring og er utdannet cand mag. Helene lever som enslig, har mange helseplager, og hun er i en marginal posisjon i forhold til jobb. Hun blir etter hvert trygdet. Helene har tidligere hatt forhold til menn. Hun har vokst opp i en småby, og har hatt et distansert forhold til mor og et godt forhold til far. Helene er aktiv humanetiker. Hun oppsøker terapi på grunn av depresjon og søvnproblemer, hun har mange helseplager og opplever i liten grad å bli forstått av helsevesenet. Helene har et dårlig selvbilde. Det spesielle med henne er at hun lurte på om noen vil henne vel og om hun kan stole på noen.

Cecilie – er 43 år og er utdannet sosiolog. Hun arbeider i en kommunal forvaltning og lever alene, men i nærheten av familien. Cecilie har alltid kjent seg avklart i forhold til seksuell orientering og har aldri hatt forhold til menn. Hun har vokst opp på landet og er humanetiker. Cecilie har et konfliktfylt forhold til mor og et greit forhold til far. Hun oppsøker terapi fordi hun har en god del helseplager og kjenner seg trøtt og deprimert. Cecilie har et ustabil selvbilde, og hun har som livsprosjekt å være åpen lesbisk, å være sannere mot seg selv. Det spesielle med henne er å få ting til å henge bedre sammen, det vil si i yrkeslivet, med kjæreste, å leve lesbisk i lokalsamfunnet og forholdet hennes til familie.

Jenny – er 38 år, er utdannet lærer og arbeider som det. Hun er gift og lever sammen med mann og barn. Jenny har vokst opp i en småby, hun har hatt et greit forhold til både mor og far. Verdisyn var uaktuelt i våre samtaler. Hun oppsøker terapi for å forsøke å forstå hvorfor hun har foresket seg i en kvinne, og hva slags betydning det får for hennes liv. Jenny har et godt selvbilde. Hennes livsprosjekt for tiden, er om hun vil gå fra det vanlige til det spesielle.

Ane – er 24 år og hun holder på med en tre åring utdanning. Hun lever alene, men flytter etter hvert sammen med en kvinne. Ane har ingen barn, men har tidligere hatt forhold til menn. Verdisyn har ikke noe betydning i våre samtaler. Hun har vokst opp i en by og har et godt forhold både til mor og far. Ane kommer til terapi for å finne ut hvilken seksuell orientering hun har. Aksept fra omgivelsene gjør ikke problemstillingen mindre vanskelig for henne. Hun har et godt selvbilde. Det er vanskelig å få tak i noe livsprosjekt. Det spesielle er at hun har en hemmelig relasjon til en av de andre i utvalget, dette kommer fram under intervjuet.

Ingrid – er 39 år. Hun er sosialarbeider og har utdanning på et høyere nivå. Hun lever alene, men har hatt flere forhold til både menn og kvinner, og vært gift flere ganger. Ingrid har ingen barn. Hun er adoptert og har vokst opp på landet. Hun har et kjølig forhold til mor, og et greit forhold til far. Ingrid oppfatter seg ikke som lesbisk, men mer som ”-skeiv-”. Hun har et godt selvbilde. Ingrid oppsøker terapi for å finne mer ut om hvem er i et nært forhold. Hennes livsprosjekt er vanskelig å få tak i, men det spesielle er at hun veksler mellom kvinner og menn i sine lidenskapelige forhold og tilfredsstiller ulike behov hos henne.

Line – er 25 år og er utdannet journalist. Hun lever alene og har ikke barn. Det er uklart om hun tidligere har hatt heterofile forhold, og også forhold til livssyn er uklart. Line har vokst opp i en småby, og har hatt et nært forhold til mor og et vanskelig forhold til far. Hun kommer til terapi på grunn av et samlivsbrudd med en kvinne. Line har et godt selvbilde. Livsprosjektet, slik jeg oppfatter det, er ”se meg”. Det spesielle er at hun omgås bare et miljø med mye glamour, samtidig som hun sliter med seg selv.

Anna – er 43 år. Hun tar en høyere utdanning i utlandet, og hun lever alene og har ikke barn. Anna har tidligere hatt heterofile forhold. Hun har vokst opp i en småby og har hatt et vanskelig forhold både til mor og far. Verdisyn har ikke noen spesiell betydning i våre samtaler. Anna kommer til terapi for å kunne takle sin tiltrekning til sterke kvinner som ikke er interessert i henne. Hennes livsprosjekt er å finne ut hvem hun er. Det spesielle er at det som er det mest spennende for henne kan hun ikke få.

Dette utvalget er selektivt og strategisk med hensyn til at det er illustrerende og som befinner seg i en situasjon som synliggjør dilemmaene rundt identitet. Det er kvinnes fortellinger om dilemmaene omkring kjønn, seksualitet og flertydighet som skal danne grunnlag for ny kunnskap. Prosjektet er på denne måten serie kasus studier som bygger på systematisering av prosessnotater fra et klinisk materiale, supplert med intervjuer som skal utdype temaer og dilemmaer som identifiseres i prosessnotatene.

Alle personene er ikke presentert i artiklene, det er temaene som er analysert fram som er gitt plass. For å finne fram til disse temaene har alle casene vært viktig. Bak de sitatene som er valgt ut ligger det en prosess hvor alle har vært analysert på langs og på tvers, men det er noen få av disse som igjen er presentert som illustrasjon på disse temaene. Intervjuspørsmålene er også stilt til et utvalg yngre lesbiske kvinner i en fokusgruppe. Jeg valgte å bruke en gruppe

ynge kvinner som ikke hadde gått i terapi for å kontrastere disse mot intervjuene med de som hadde gått i terapi, for å se hvordan de eventuelt skilte seg fra de som hadde gått i terapi. At de var yngre betydde også at de representerte en annen tidsepoke. Prosjektet bygger på en grunnleggende metodisk antakelse om at kulturen viser seg gjennom individets historier: "culture speaks itself" (Riessman, 1993). Eventuelle forskjeller mellom klienter og ikke-klienter når det gjelder tema kjønn og seksualitet, vil være av mindre betydning for studiene om identitetsskaping.

Den empiriske delen av dette arbeidet utforsker hvordan kvinner som tiltrekkes av andre kvinner markerer sin seksuelle orientering. En utfordring for minoriteters identitetsarbeid er det speilbildet majoritetssamfunnet gir dem. Dette speilbildet kan innebære å bli påført skam og stigmatiserende karakteristikk. For å bryte den hegemoniske kraften og støtte konstruksjonen av den positive identiteten, er det nødvendig å utvikle metoder som åpner de dikotomiske kategoriene om homoseksualitet og heteroseksualitet.

Refleksjoner og veivalg i analyseprosessen

I dette kapitlet vil jeg beskrive og drøfte de strategiske grep jeg har brukt for å produsere det empiriske material i denne studien og bruke dette som refleksjonsgrunnlag for den teoretiske analysen.

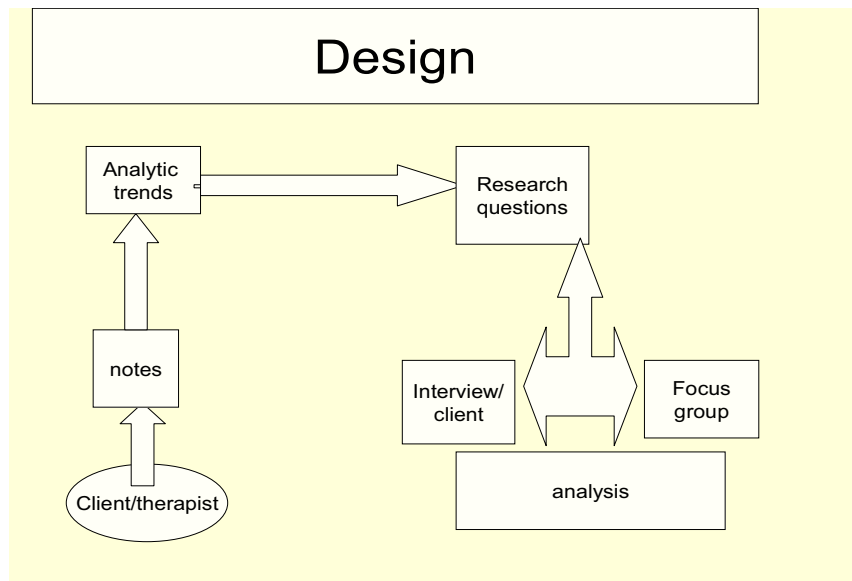
Analysen har hatt som siktemål å anvende og utvikle begreper som kan gjøre det mulig å forstå identitet som en *prosess* mer enn som et *produkt*, og som en *forhandling* mer enn en *utvikling i faser*, og som en aktivitet som personene *gjør* mer enn som *er*. I denne analysen vil jeg la meg inspirere av de metateoretiske bidragene fra queer-teori og poststrukturalistisk tankegang, men med blick for begreper som ikke er mer fremmedgjørende enn at de har en klangbunn i de fortellingene som kommer fram i det empiriske materiale

Det empiriske materialet er først en analyse av hele materialet kasus for kasus, på en systematisk måte, siden er det sammenligninger på tvers av kasusene. Ved presentasjon av resultatene er enkelte kasus valgt ut og fremstilt som illustrasjoner og som dokumentasjon av de fenomenene som blir trukket fram. De utvalgte historier danner utgangspunkt for de teoretiske refleksjonene som utvider min forståelse av de dilemmaene og utfordringen som jeg har møtt i de mange terapeutiske møtene eg har hatt med lesbiske kvinner både i og

utenfor forskningsutvalget. De ulike kasesene som er valgt ut for utdyping i artiklene er de som klartest illustrerer bevegelsene mellom heteroseksualitet og homoseksualitet. Historiene som presenteres illustrerer mine refleksjoner om de psykologiske implikasjonene av queer-teori anvendt på mitt empiriske materiale. Materialet fra oppfølgingsintervjuene og fokusgruppene ble brukt som en triangulering og validering av terapinotatene. En tradisjonell formell kvalitativ analyse av intervjueteksten har ikke vært gjennomført og vil ikke bli presentert her.

Det empiriske forskningsmaterialet består av:

- Forskeren som terapeut har gjennomført behandlingene og tatt systematiske notater fra alle de individuelle psykoterapisamtalene.
- Forskeren har gjennomført oppfølgingsintervju med klienten etter terapien er avsluttet, og transkribert psykoterapisamtalene.
- Forskeren har gjennomført fokusgruppe - intervju med noen yngre kvinner som er blitt rekruttert fra den samme populasjonen av kvinner som er tiltrukket av andre kvinner.

Forskningsprosessen startet med gjennomgang av terapinotater der analytiske tråder til intervju spørsmål ble identifisert. Den teoretiske analysen som jeg har gjennomført, presenteres i større detalj i artiklene.

Forskerposisjon

I analyse av tekstene har terapeuten og forskeren to posisjoner med et innenfrablikk, blitt supplert med et utenfrablikk. Jeg har gått foran og analysert tekstene fra terapinotatene, intervjuene og fokusgruppa. Mens veileder og forskerkollega Liv Mette Gulbrandsen deretter har analysert de samme tekstene.

Personene som er involvert i prosessen med å skape og analysere data er blitt sett på som viktige i den vitenskapelige virksomheten. I denne studien er det forskeren som er terapeuten, intervjuer og fokusgruppe moderatoren, og på denne måten er forskeren også en medprodusent av det empiriske materiale i studien. Den andre forskeren er veileder på prosjektet og deltaker i analysen.

Variierende, og kanskje til og med motsatte hensikter, kan motivere forskeren til å involvere flere forskere i analysen av et kvalitativt materiale. På den ene siden kan hensikten være å ha forskjellige forskerposisjoner som åpner opp og utvider det analytiske blikket. På den andre siden kan hensikten være å sikre den analytiske enigheten og troverdigheten for å tilstrebe en konsensus (Hill, Thompson, & Williams, 1997).

Et viktig perspektiv i denne studien gjelder min forskerposisjon som ”kvinne tiltrukket av andre kvinner”. Hvordan vil denne posisjonen der jeg også på den tiden var kjent som lesbisk psykolog, påvirket med-konstruksjon av materialet fra terapi- og intervjusituasjon? En fare er at jeg blir for nærsynt, slik at jeg reproducerer min egen forforståelse, og at jeg bare ser det jeg vil se i mitt materiale. Noen vil kanskje også hevde at jeg har påvirket mine klienter til å produsere det materialet jeg har, det er for så vidt riktig at terapi er påvirkning. Hvilken retning påvirkningen har tatt er derimot utav min kontroll. Terapiene var også gjennomført før prosjektet var planlagt. Jeg er i den posisjon at jeg har valgt ut de illustrerende casene, og har arbeidet sammen med kvinnene om deres selvoppfatning. Utfordringen her har vært å finne andre begreper som bringer analysen videre enn min egen forforståelse. Perspektiver fra den teoretiske referanserammen har vært av stor betydning i denne sammenhengen. Dette

synliggjøres i eksempelet nedfor. I forhold til problemstillingen i studien, er det interessante om og hvordan innenfor - posisjonen kan være nyttig for å bringe noe nytt til analysen. Fordelen er med innenfor - posisjonen er å kjenne problemstillingene godt, ulempen er å bli blind for egne fortolkninger.

Ofte har forskerens posisjon blitt beskrevet og har en form hvor ritualistisk redegjørelse for personlige, sosiale og kulturelle karakteristika, heller enn å vise hva dette betyr i det arbeidet som blir presentert. Hvordan kan man komme et steg videre og gjøre bruk av forskerens posisjon på en produktiv måte?

Terapirommet som en forskningsarena.

Min terapeutiske tilnærming er basert på forskjellige tilnærminger og tradisjoner som overordnet kan karakteriseres som et sosialklinisk perspektiv. Det omfatter både kognitiv terapi, løsningsorientert tilnærming, og gestaltterapi. Det kan også oppfattes som en feministisk terapiform, og mer spesielt en støttende terapi for lesbiske og homofile (Falco, 1991; Brown, 1996). Terapeuten må ofte skape en ny terapi for hver enkelt person hun møter (Yalom, 2002).

Klientens beslutning om å gå i terapi er gjerne tatt på bakgrunn av opplevelser av smerte, sammen med ulike utfordringer knyttet til klientens egen livssituasjon, og ønske om å kunne mestre sine livsbetingelser på en bedre måte. Terapirommet kan være et velegnet til å sette spørsmål ved de vante og konvensjonelle normene i samfunnet. Det kan være problemstillinger som er vanskelige å finne plass for i dagliglivet (Haavind, 1992). I terapirommet er det klientens indre dialog som blir drøftet med terapeuten som er den ene tilhøveren. I samtalen får klienten tilbakemelding på sine tanker, kanskje for første gang i livet. Når forhistorien aldri har vært omtalt, er den om regel blitt en forstyrrende indre dialog. Den er kanskje aldri blitt satt ord på tidligere. Frykten for avvisning og bekymringer for å bli misforstått har hinderet klienten i å bruke sine erfaringer. I denne undersøkelsen deler klienten og terapeuten samme livsstil, eller kanskje heller et sett kulturelle erfaringer som følge av å leve sammen med en annen kvinne. Et slikt fellesskap gjøre det tryggere for klienten å utforske utfordringer og dilemmaer som lesbiske kvinner møter i et heteronormativt samfunn (Milton, Coyle & Legg, 2005). Terapi kan være et velegnet redskap for felles å utforske marginale identiteter.

De har vært en debatt om hvorvidt det er ønskelig at lesbiske skulle oppsøke terapi for å arbeide med sine identitets-konstruksjoner. Celia Kitzinger og Rachel Perkins (1993) har argumentert for at terapi for lesbiske ville føre til privatisering av spørsmål som i utgangspunktet var politiske. Mens Laura Brown hevdet at det er fullt mulig å drive feministisk terapi for lesbiske, kombinert med en politisk intensjon om at de private problemene dermed blir satt i en sosial og kulturell ramme som avprivatiserer dem og gjør dem gyldige for flere (Brown, 1992; Markowe, 1996). Det finnes flere, som Brown som viser til at den terapeutiske settingen er en kunnskapsproduserende arena, basert på klientens og terapeutens felles utforskning av klientens strev med sin identitetsskaping. Dette fører ikke til en form for isolasjon, fordi prosessen er knyttet til kvinnens daglige aktiviteter på alle sosiale arenaer.

Notatene fra de terapeutiske samtalene ble laget før forskningsprosjektet ble utformet. Ved hvert møte ble notatene fra forrige time lest opp for klienten for å korrigere for misforståelser og for å få en felles forståelse av hva som skjedde på forrige møte. Det er denne løpende samkonstruksjonen som i ettertid gjør at det egner seg som forskningsmateriale. Her møtes terapeutens oppfattelse av hva klienten har sagt med, hva klienten selv mener hun har sagt. Den terapeutiske hensikten er både å styrke terapeutens og klientens hukommelse og bringe kontinuitet inn i møtene. Det ligger også et potensiale for bevegelse i gjenfortellingen, og slik brukes notatene strategisk. Som materiale er det velegnet til å studere hvordan identitetsutvikling foregår.

Ved hjelp av notater vil noen deler av fortellingen bli oversett, mens andre deler vil bli trukket fram. Denne utvelgelse står terapeuten for. Dersom et viktig tema blir utelatt og oversett, vil vanligvis klienten komme tilbake til det. Håndskrevne notater er ikke video- optak og kan ikke sammenlignes med det når det gjelder presisjon. For eksempel vil mange nonverbale signaler og språklige utbroderinger fra klienten ikke bli gjengitt (Seltzer & Seltzer, 2004). Men det er heller ikke hensikten. Det personlige innholdet blir fortettet, på en måte som klienten opplever som følelsesmessig relevant for seg. Hver time starter med denne felles analysen av hvor klienten sto, og hvor hun er på vei. Det er denne systematiske kartleggingen av den psykologiske prosessen som er utnyttet for et forskningsmessig formål.

Dessuten erfaringen som terapeut for homofile og lesbiske gjennom mange år har gitt meg omfattende feltkunnskap og erfaring om utfordringene som kan være knyttet til et lesbisk liv.

Skal denne kunnskapen utnyttes på en systematisk måte, må det skje ved hjelp av notatene fra timene. Min posisjon er fra innsiden i dobbel forstand: Som deltaker i samtalen og som en kvinne som utforsker deres livserfaringer som parallelle til mine egne. Begge deler gir en fordel når jeg skal forsøke å skape en forståelse for den gruppen jeg skal undersøke. Mens andre kan se min posisjon som for nært og derfor forutinntatt, vil jeg hevde at dette gir en god posisjon for at psykologen kan lære av reelle livserfaringer hos de aktuelle kvinnene.

Jeg vil gi to eksempler fra terapimaterialet for å illustrere hvordan denne samkonstruksjon har foregått. Jeg har valgt et utdrag fra Lena sin fortelling – hvordan hun arbeider med seg selv og sin selvoppfatning. Notatene fra denne terapien representerer 92 møter og strekker seg over nesten 4 år. I disse møtene snakker hun om sitt forhold til seg selv, til sin partner Anette, medlemmer i hennes egen familie og andre personer på jobben. Hun beveger seg mellom alle de sosiale arenaene som hun deltar på, og utforsker hvem hun kan være der.

I det første møte er terapeuten inspirert av løsningsorientert terapi og stiller Lena ”mirakelspørsmålet”: Anta at det skjedde et mirakel mens du sov, og om morgenen var alle dine problemer løst – hvordan ville du ha det da? Lena`s svar noter slik:

“Det ville vært en sterk og stolt Lena, som var en åpen og tillitsfull person. Hun ville være i stand til å forholde seg til sin mor på en mye bedre måte, og hun ville være mer åpen og det ville være lettere å leve sammen med henne for hennes partner. Det er så mye inni meg som trenger å komme ut – og jeg ville vært mer selvhevdende”.

Dette spørsmålet følges opp med et nytt spørsmål om hvordan andre ville merke denne forandringen. Lena svarer da:

”Partneren min, Anette, ville merke det på en positiv måte – vårt kjærlighetsforhold ville vært bedre. Mine relasjoner på jobben ville være bedre, jeg vil kunne bruke meg selv på en bedre måte, og jeg ville være mer sosial og tydelig - det ville være lettere for meg å snakke om dagligdagse ting”.

Selv om den terapeutiske settingen skal fremme klientens stemme, er terapeuten strukturerende rolle betydelig. Ved å bruke mirakelspørsmålet bidrar terapeuten med formuleringer om hva Lena vil ha utav terapien sin. Dette er en samkonstruksjon om målet for terapien. Hennes formulering av dette som målet, blir strukturert gjennom det

løsningsorienterte spørsmålet. Hvordan Lena vil oppnå målet sitt, følger av hvordan hun vil engasjere seg i samtalene videre og hvordan hun vil bruke sin nye forståelse i dagliglivet sitt.

Gjennom de neste fire årene, dukker også andre temaer opp. Mange av disse har sammenheng med hvordan hun forholder seg til andre mennesker, hvordan hun håndterer sin selvforakt, og hvordan hun trodde andre så på henne og hennes partner.

Jeg analyserte hennes problemer ved å sette dem i sammenheng med at hun ofte stilte seg i en posisjon som “den fremmede andre”, og at hun hadde som vane å tenke negativt om seg selv. Mange av hennes negative attribusjoner hadde sammenheng med det ambivalente forholdet til partner sin Anette, og hvordan hun tenkte seg st andre mennesker så på de to sammen. Dette kan illustreres med Lenas fortelling om et restaurantbesøk sammen med Anette.

Lena føler skam og forlegenhet når hun tenker på hvordan andre mennesker vil se på dem, ute i det offentlige rommet. Hun har en ide om at andre betrakter dem som rare og mislykkede kvinner. Lena sier at hun blir forlegen fordi hun tenker at andre ser på dem med medlidenhet og tenker at de er mislykkede kvinner som ikke har funnet noen mann. Lena fortsetter med å vise til at de ikke oppførte seg slik to venninner som var ute på byen ville ha gjort, med å le og snakke sammen. De sa lite til hverandre når de var på restauranten. Lena ble spesielt oppmerksom på at de andre gjestene så på dem.

Terapeuten bidrag til Lenas historien er å foreslå: “Andre mennesker kan kanskje se at det er en slags intimitet mellom dere, som kanskje kan bli kategorisert som slektskap – eller noe annet. Kan det være at andre ser på dere for å finne ut hvordan dere skal bli kategorisert?”

Formålet med reformuleringen av historien er å utvide Lenas forståelse av hvorfor andre ser på dem, – og presentere et alternativ til hennes følelse av å bli satt i en offer- posisjon. Mitt bidrag som terapeut er basert på egne livserfaringer om hvordan to kvinner ofte blir forstått, så vel som en terapeutisk erfaring og kunnskap.

Det terapeuten prøver å få til i et psykoterapeutisk møte ligger tett opp til hvordan man ville analysere utfra queer-teori. Begge har som formål å åpne opp fastlåste kategorier, ved å framheve hvordan det er og kan være (Bulter, 1990). Forskjellen er at queer-teori er en metateori om kjønn, seksualitet og begjær, og derfor strekker seg utover det å oppløse kategorier og begrensninger for en person. Queer - teoretikere vil søke etter mer generaliserte

forståelsesmåter og må derfor sette problemene som kan knytte seg til homoseksualitet i sammenheng med undertrykking i praktisk og symbolsk forstand. Ønsket om å være usynlig vil for eksempel være en effekt av den dominerende heteroseksuelle diskursen. Når et nært forhold mellom to av samme kjønn blir observert av andre har man har de ikke selv nødvendigvis kategoriene parate til å gi mening til sine opplevelser. Den sosiale kategoriseringen som et forhold mellom to av samme kjønn utløser, har enda få kjente tegn og faste regler. Klientens fortolkning av at andre ser på dem, er at det dreier seg om stirringen, og innebærer at andre ser ned på dem.

Hovedproblemet som Lena deler med de mange andre i denne undersøkelsen er: Hvordan opprettholde et godt selvbilde i møte med uforstående og noen ganger fiendtlige omgivelser?

I utdraget som er presentert her, er det lett å se Lenas mål for terapien er å forbedre sine rasjoner til partneren sin, og det ønske hun også i forhold til sin mor, til arbeidskollegaer, etc. Hvordan selvskapingen skjer er et av nøkkelspørsmålene i analysen. Fortellingene er situerte i hverdagssituasjoner. Når disse narrativene blir brakt inn i den terapeutiske settingen, inneholder de viktige elementer og problemstillinger som intervjuet videreutvikler.

Hva kommer fram i oppfølgingsintervjuene?

Alle de spesifikke spørsmålene som stilles for at intervjuet skal bli en form for oppfølging av erfaringer fra terapi kan rubriseres under – det ene er hva har skjedd med klienten siden sist, og det andre er hvordan hennes seksuelle orientering influerer på hennes daglige liv. Det siste spørsmålet er også inspirert av Jane Ussher (1997).

De største forskjellene mellom intervju spørsmålene og de terapeutiske spørsmålene er: Formålet med de terapeutiske spørsmålene er å løse klientens problemer, mens formålet med intervju spørsmålene er å løse forskerens problemer (Fog, 1992). I kunnskapsproduksjonen vil det derfor være en bevegelse fra klientfortellingen til utvalgte temaer som så, blir utforsket med klientene gjennom intervjuene.

En av erfaringene fra oppfølgingsintervjuet, var at klientens svar kunne tyde på at de opplevde intervjuet og spørsmålene som et kontrollspørsmål og en forlengelse av terapien. Det gjeldt kanskje først og fremst spørsmålet: "Hva har skjedd siden forrige gang?" Klientene fikk

anledning til å fortelle hvordan de mestret utfordringer, og hvordan de fant, eller forsøkte å finne, løsninger på sine problemer. På denne måten skapte terapisisuasjonen en kontekst for forskningsspørsmålene, ikke bare i forhold til hvilke spørsmål som ble stilt, men også ved å orientere intervjupersonen på en bestemt måte.

Når jeg spør Lena som forsker om en oppdatering siden vi snakket sammen sist, to år etter hun hadde fullført terapien, forteller hun en historie om hvordan hun sa opp sin forrige jobb, og viser til at det ga henne nye muligheter. I stedet for å snakke om problemene hun har hatt i sitt parforhold, trekker hun fram forandringene hun hadde gjort i livet sitt.

Når jeg spør: “ I hvilken sammenheng vil du si at din seksuelle orientering er viktig i dag?” svarer Lena slik:

”Akkurat nå er den viktig fordi jeg har skiftet jobb og har nå nye kollegaer. Jeg har gjort den bestemmelsen at jeg vil være mer åpen jeg føler meg enda litt feig, men jeg har gjort et valg. Noen ganger spør folk meg om hvorfor jeg er i Norge, om det er fordi jeg er gift med noen - eller? Når jeg står ansikt til ansikt med den som spør, kan jeg fint si at ja jeg er gift, og med hvem jeg er gift”.

Jeg svarer: ” Så da sier du at du er gift med Anette?”

Lena:

“Ja, det gjør jeg - det fungerer helt fint (ler), men jeg har ikke fortalt det til alle enda. Jeg føler at så lenge jeg ikke har gjort det – er jeg ikke en hel person – og kan ikke være meg selv, jeg er fremdeles inneslutta og tilbakeholden med å vise mine følelser. Jeg holder enda tilbake en viktig del av meg, jeg kan være morsom å snakke fritt, og være fri, men jeg går ikke hele veien.”

Intervjueren kommenterer: “ Men du har gjort et stort framsteg siden sist vi snakket sammen.”

Lena svarer: ”Å ja – for meg har det vært et veldig stort framsteg”.

En fortolkning av at Lena ikke snakker om problemene i sitt parforhold, kan være at problemene er mindre plagsomme og derfor opptar henne mindre. Det kan også være at hun opplever dette som et kontrollspørsmål og vil gjerne tilfredsstillte terapeuten ved å understreke

at hun har gjort stor framgang. Hun har gjort framsteg i forhold til en ny jobb og hun kan være mer åpen. Indirekte forteller hun at hun har formalisert sitt partnerskap med Anette. Hun viser til den framgangen hun har gjort, men er ikke helt tilfreds enda.

Spørsmålet om hvordan hennes seksuelle orientering påvirker hennes daglige liv, er et forskningsspørsmål som går fra en posisjon av *å være* lesbisk til å understreke *å gjøre* og å skape sin identitet som lesbisk. Intervjuet setter fokus på hennes opplevelser av hvordan hennes seksuelle orientering påvirker henne, og det flytter hennes opplevelse fra en essensialistisk posisjon til en mer konstruksjonistisk forståelse. I intervjuet med Lena, forteller hun om et valg som hun lenge har arbeidet og forberedt seg på, og som hun nå understreker at hun har tatt.

Kvinnene som jeg samarbeidet med i den terapeutiske konteksten og i intervjukonsteksten, hadde det til felles at de strevde med hvordan de skulle bryte normer og dominante diskurser og praksiser fra heteronormativiteten, på måter som førte til at de selv og utvikle og opprettholde en positiv identitet. Det faktum at de oppsøker en terapeut understreker alvoret i situasjonen og dette er prosesser som er vanskelig å takle i den vanlige sosiale interaksjon. Begrepet internalisert homofobi kunne vært brukt for å beskrive hva disse kvinnene måtte arbeide med. Dette er et begrep som har vært mye brukt i psykologisk forskning (Russell & Bohan, 2006). Begrepet har stor betydning, men en viktig innvending er at det ikke griper den sosial undertrykkingen av homoseksualitet (Kitzinger, 1996). Det er dessuten et lite dynamisk begrep som ikke vektlegger det som skjer i den sosiale interaksjon, men tvert om kan bidra til å patologisere de som opplever vanskeligheter med de sosiale normene.

For å summere opp så langt: Analysen av terapinotatene er bakgrunn og utgangspunkt for intervjuet som utforsket hvordan identitet er sosialt og kulturelt forankret i dagliglivet.

Fokusgruppeintervjuet.

Det neste trinnet i studien var å gjennomføre et fokusgruppeintervju for å utvide konteksten for det empiriske materialet. Unge kvinner i tyveårene, som blir tiltrukket av andre kvinner, var invitert til et fokusgruppeintervju. Det var en forutsetning for å delta at de ikke skulle ha gått i terapi, for å kontrastere klientgruppen. Annonseringen ble gjort i ulike studentmiljø som Høgskolen i Oslo og Universitetet i Oslo. Selv om det ikke var spurt om en akademisk

bakgrunn, bestod den endelige gruppen av tre deltakere, to studenter og en som nettopp var ferdig med sin akademiske utdanning.

En fokusgruppe er en ad hoc gruppe som er satt sammen for et forskningsøyemed. De tre deltakerne kjente ikke hverandre fra før. Gruppemøtet kan derfor bli analysert som en situasjon der de tre presenterer seg for hverandre, og for moderator, og en situasjon der den dynamiske interaksjon skaper fortellingen, meninger, oppfatninger og en felles meningskonstruksjon. Flere forskningsarbeid om fokusgrupper blant annet Sue Wilkinson og Hydén og Bülow, peker på det tosidige analytiske formålet. På den ene siden å forstå hvilke mening og synspunkter som kommer frem gjennom deltakerne (Hydén & Bülow, 2003), på den andre siden å undersøke hvordan prosessen er forhandlet fram, og hvordan synspunktene utvikles i denne spesielle konteksten (Wilkinson, 1998).

Det har blitt understreket at fokusintervjuer er velegnet for å få fram erfaringer fra marginaliserte grupper. I en fokusgruppe kan en i fellesskap utforske og sette ord på og erfaringer og opplevelser, som lett blir marginaliserte. Madriz, blant andre, framhever maktrelasjonen mellom intervjueren og den som blir intervjuet. Fokusgrupper har både en "vertikal interaksjon", mellom moderator og gruppen, men også en "horisontal interaksjon" mellom deltakerne (Madriz, 2000).

For fokusgruppa i denne undersøkelsen kan moderator både en fra innsiden i noen tilfelle og stille seg som en fra utsiden i forhold til andre temaer. Som moderator deler jeg en lesbisk livsstil og en akademisk orientering med gruppa, men jeg tilhører jeg en annen generasjon enn dem.

Det viktigste forskningsspørsmålet som moderator stilte til gruppen var: "I hvilke situasjoner tenker du over hva slags seksuelle orientering du har?" Som moderator understreket jeg opplevelser i dagliglivet og ba dem være så spesifikke som mulig. Begrepet lesbiske og uttrykket kvinner som er tiltrukket av andre kvinner ble brukt av meg som moderator i introduksjonen, og jeg spurte dem også om deres egen kategorisering av seg selv, og hvordan de benevnte sin seksuelle orientering. Dette tema ble så en del av diskusjonen i gruppen.

I fokusgruppen deltar alle med erfaringer, og umiddelbare opplevelser av det andre forteller. I neste runde kan dette stimulere til refleksjoner om forholdet mellom egne og andres

erfaringer. Til sammen utgjør det et fyldigere materiale enn ett intervju. For å illustrere dette skal jeg gi noen utdrag av denne diskusjonen med Thea, Mari, Molly og med meg Anbjørg som moderator.

Moderator: ”Hvordan påvirker det deg at du er lesbisk? Hvilken betydning har det for ditt dagligliv?”

Thea: ”Nå - for eksempel, skal jeg gifte meg og skal finne kjole. Vi går inn en kjolebutikk og sier at vi skal ha brudekjoler. Så finner de fram en – og så sier vi at vi skal ha en til og så finner de fram en mørkelilla. Det virker som de tenker .... Så sier vi at vi skal ha to brudekjoler som matcher. Å - å, så dere skal gifte dere samtidig ? Ja det skal vi. Men trenger de å matche, da? Skal dere ha dobbeltbryllup? Nei vi skal gifte oss sammen. Med hverandre?? Ja!”

(Latter)

”Det påvirker jo meg da – så jeg gruer meg litt for slike kjolebutikker. Det ble en sånn situasjon i den butikken, de snakker veldig høyt. Det er ikke så mange i en slik butikk så de ble veldig oppmerksomme på oss”.

Moderator: ”Så du ble veldig synlig da?”

Thea: ”Ja , og jeg skulle bare kjøpe kjole..”

Moderator: ”Ja nettopp – det å gifte seg er veldig heterofilt da.”

Thea: ”Jeg kunne si at jeg skulle inngå et partnerskap, men jeg ville ikke si det – jeg liker å si at jeg skal gifte meg. For det forstår folk med en gang.”

Moderator: ”Det å gifte seg er jo veldig heterofilt og da bryter du veldig med de oppfatningene folk har.”

Thea: ” - ja det møter du jo på hele tiden, når du skal bestille lokale, mat – mange situasjoner. Når jeg ringer opp igjen sier de – kan jeg få navnet hans. Når jeg sier Ida hører de Vidar.”

Moderator: ” Hvordan takler du disse situasjonene da? Hvilke strategier bruker du? ”

Thea: ” Da retter jeg bare misforståelsene opp. Jeg prøver å rette det opp og så rister jeg det av meg. Det hadde vært deilig hvis det ikke var slik, det er jo slitsomt. Det kan virke som bagateller og det er det jo en og en, men samla så er det veldig slitsomt.”

Molly: ”Jeg synes det er litt gøy jeg da – når man ser folks reaksjoner.

.....

Thea: ”Syns du ikke det er slitsomt da - jeg synes hele tiden jeg må jobbe meg gjennom.”

Moderator: ” - jeg skal ikke gifte meg – nei jeg vet ikke, jeg tror kanskje at jeg sier det lenge før folk spør. Hvis jeg hadde gått inn i en slik kjolebutikk- så ville jeg ha sagt: hei vi skal gifte oss, kan vi få to kjoler. Bortsett fra at jeg ikke ville ha gått i kjole da. Jeg kommer dem i forkjøp – derfor synes jeg det er morsomt å gjøre det.”

Moderator: ”Du har på et vis en mer offensiv stil du”

Molly : ”ja, huff.”

Martha: ”Jeg tror det er bra jeg.”

Molly: ”Ja, men det er litt slitsomt for alle rundt meg tror jeg....”

I dette utdraget ser det ut som Thea overrasker meg som moderator. Hennes historie om besøket i kjolebutikken utløser to kommentarer om hvor hetero det er å gifte seg. Dette peker på min posisjon som både en på innsiden, en som kjenner den lesbiske livsstilen, men også en fra utsiden når det gjelder alder og generasjoner. Betydningen av forskerens posisjon i dette tilfelle er ikke så lett å bedømme. Utenfra blikket er her representert med min medforsker ser når hun analyserer den transkriberte teksten.

Thea var på denne tiden da intervjuet ble gjort sterk involvert i planleggingen av sitt forestående bryllup, og bringer derfor temaet opp som betydningsfulle hendelser i det å være lesbisk i en heteronormativ kontekst. I etterkant av denne historien kommer Mollys kommentar til Thea sin historie. Molly reflekterer over hva som ville vært hennes strategi i en slik situasjon. Til tross for at hun proklamerer at hun aldri ville ha gått i en slik kjolebutikk, gjør hun en abstraksjon av den og fortsetter med å snakke om sin strategi som vil være å være i forkant av en slik situasjon, – og ikke la misforståelsen få lov til oppstå eller utvikle seg.

Ut fra dette kan vi anta at i et individuelt intervju, ville nok Thea ha benyttet anledningen til å fortelle sin historie. Men uten Thea sin narrativ, ville ikke temaet kommet opp i et intervju med Molly og en intervjuer. Thea sitt innspill i fokusgruppa gir en anledning for Molly sin refleksjon som ikke ville ha skjedd i et individuelt intervju. På denne måten produseres det et rikere og utvidet materiale.

Det som kommer fram når flere leser transkripsjonene er hvordan de unge kvinnene aktivt prøver ut måter å være på og å gjøre seg selv. Dette innbefatter hardt arbeid og noen ganger veldig strevsomt arbeid, som Thea sier. De unge kvinnene viser ulike stil og strategi. Men de arbeider alle med hvordan de skal posisjonere seg som lesbiske. De forhandler de sosiale og kulturelle restriksjonene og de begrensede mulighetene som ligger i å være ung kvinne som er tiltrukket av andre kvinner.

I motsetning til klientpopulasjonen er deltakerne i fokusgruppa i en mer offensiv posisjon, der de har muligheten til å utfordre praksisene og diskursene i den heteronormative dominansen.

Oppsummering av det empiriske materialet – fra data til resultater

En utfordring for minoriteters identitetsarbeid er det speilbilde majoritetssamfunnet gir dem. Dette speilbilde kan innebære å bli påført skam og stigmatiserende karakteristikk. For å bryte den hegemoniske kraften å støtte konstruksjon av den positive identiteten er det nødvendig å utvikle metoder som åpner de dikotomiske kategoriene om homoseksualitet og heteroseksualitet

Notatene fra psykoterapi illustrerer hvordan fastlåste kategorier kan åpnes, gjennom den medkonstruksjonen som finner sted i en psykoterapeutisk prosess. Gjennom å dekonstruere eller å "queere" den fastlåste oppfatningen fra å være lesbisk som en offer-identitet, til "å være" lesbisk i et "gjøre-perspektiv", hjalp det Lena til å åpne opp for en alternativ forståelse. Oppfølgingsintervjuene er basert på et gjøre-spørsmål og understreker at i dette perspektivet er seksuell orientering noe man gjør i dagliglivet sitt, og noe en orienterer seg etter. Fokusgruppen og diskusjonene der gjør historiene rikere og enda mer illustrerende. Ved å bruke et innenfra-perspektiv og et utenfra-perspektiv blir med-konstruksjonene klarere. På denne måten blir metoden gjort tydelig i hvordan den påvirker kunnskapsproduksjonen.

Jeg har presentert utdrag fra tre typer empirisk materiale som er produsert i ulike kontekster og med forskjellige deltakere. Dette empiriske materialet er metodisk sammenbundet med at ett trinn utgjør grunnen for det neste. Terapi-sesjonene er utgangspunktet for denne forskningen, og de fører videre til oppfølgingsintervjuet og fokusgruppen. utfordringene med dette designet er å håndtere alle tre sett av data, og få fram kompleksiteten og nyansene i hele det empiriske materialet.

De tre settene av empirisk materiale brukes opp mot hverandre i artiklene som utgjør resultatene.

Resultat: Oppsummering av artiklene

Speaking vulnerable issues into existence: Their consequences for psychotherapy

I helsevesenet blir ofte seksuell orientering oversett eller usynliggjort. I denne artikkelen drøftes det hvordan det heteronormative kan skape barrierer i kommunikasjon mellom helsearbeider og klient, og hvordan disse barrierene er mulig å overkomme gjennom å tematisere dem. Med utgangspunkt i et terapimateriale og oppfølgingsintervju fra et kasus Cecilia, drøftes det hvordan hun ser på seg selv og sitt forhold til andre kvinner i lys av et negativt fortolknings skjema. Hennes historie kunne bli forstått som patologi dersom hennes seksuelle orientering var usynlig. Sett i lys av å finne sin lesbiske livsstil derimot, kan hun tilbys en forståelsesmåte hvor hun kan se på seg selv som sterk og modig. Den hegemoniske kraften som ligger i heteronormativiteten gjør at fortolkningsmulighetene i det terapeutiske rom kan bli for trange for at lesbiske klienter kan dele det sårbare og vanskelige, og at man trenger å stole på at man blir forstått før historien er fortalt. Å kunne relatere sin historie til andres historie er en del av identitetsskapingen og det forutsetter et felles meningssystem. Når terapeuten og klienten deler en felles meningskontekst i form av å ha samme livsstil, kan det fremme et åpnere refleksjonsrom rundt de sårbare temaene. Artikkelen drøfter hvordan terapeuter i arbeid med seksuelle minoriteter må være oppmerksomme på at ikke forhold mellom kjønn, seksualitet og identitet er naturalisert og uproblematisk.

If I'm not straight or gay, who am I?

Gjennom terapeutiske samtaler med 10 kvinner, der sekvenser ut om hvordan de håndterer sitt identitetsarbeid er plukket ut, viser disse kvinnene at dikotomien hetero/homo er for trang. Det kan være en grunn til at mange søker terapi fordi de finner kategoriene for trang og de søker å utvide disse kategoriene ved å hente identitetsskapende ressurser fra dikotomiske kategorier. I kategoriene mellom det feminine og det maskuline er flertydighet eller tvetydighet en mestringsmåte som skaper rom for å bevege seg, og spenning i hvordan man

blir fortolket av andre. Begrepene som er brukt er at man navigerer i et kulturelt felt mellom normalitet og avvik, femininet og maskulinitet og mellom hva man har ansvar for og hva som skjer som tilfeldighet. I denne studien er det brukt et kasus som viser hvordan en kvinne som blir kalt Frida forhandler sin identitet først som den kvinnelige part i et lesbisk forhold, i et såkalt butch/femme forhold, og siden til en mann hvor hun også definerer seg som lesbisk fordi hun er tiltrukket av de kvinnelige sidene hans. Denne posisjonen er det vanskelig å få forståelse for fra andre, og med et heteroseksuelt blikk framstår den som tvetydig. Begrepet ”*ambiguity*” er brukt. I en terapeutisk kontekst drøftes det tvetydige som en mestringsstrategi for den enkelte, noe som skaper rom for en selvdefinering som skaper en frihet til å bevege seg i et sosialt felt der, man noen ganger er klar på sin seksuelle identitet, mens en andre ganger er mer tvetydig. Å navigere og forhandle sin identitet i et kulturelt felt, er relatert til queer-teori som vil oppheve dikotomiseringen mellom hetero/homo og kaste nytt lys over kjønn og seksualitet.

Signs, interpretations and sexual identity among women attracted to other women in Norway

Hvordan tolker og bruker kvinner som er tiltrukket av andre kvinner tegnene på seksuell identitet? Et empirisk materiale fra terapeutiske samtaler, oppfølgende intervju og fokusgruppeintervju viser at kvinnene har forskjellige måter, og bruker ulike handlingsstrategier for å markere sin identitet. Analysene av samtalene viser hvordan den seksuelle identiteten blir gjort betydningsfull i noen sammenhenger og ikke i andre sammenhenger. Gjennom å bruke forskjellige tegn presenterer man seg overfor den andre ved å gjøre sin seksuelle identitet synlig eller ikke synlig. Å passere, korrigere eller provosere er handlingsstrategier som brukes og som påvirker hvordan kvinnene blir fortolket av andre. Forståelsen av hvordan identitet skapes og gjenskapes passer ikke inn i den tradisjonelle komme-ut modellen som har som grunnforståelse at identitet er en indre struktur av begjær som kan vises på en tilnærmet lik måte i alle sammenhenger. Alternative forståelsesmåter blir lansert og baserer seg på begreper som navigering i den sosiale kontekst ved hjelp av ”gaydar”. Det er en måte å gjenkjenne, tolke og vise tegn på i en sosial kontekst som er styrt av et heteronormativt fortolkningssett. Kvinnene i denne studien bruker gaydar for å søke etter identitetstegn hos andre og bruker disse også for å forstå sin egen identitet. Identitetsprosjektet blir da i større grad en interaksjon der tegn og fortolkning blir viktig, og

tegnene er også i endring i den norske konteksten. Denne tilnærmingen åpner for alternative forståelsesmåter som queer-teori. Det gir et kritisk perspektiv på heteronormal fortolkning av kjønn og seksualitet. Denne forståelsen kan integreres i bredere psykologisk forståelse av lesbisk identitet.

Diskusjon

Hvilke endringer kan dette bidra med til den psykologiske diskursen?

Behovet for å utvikle nye psykologiske begreper som omfatter identitetsutvikling hos lesbiske eller i tråd med de kulturelle diskursene, inkludert selvforståelse hos lesbiske kvinner er under endring. Gregory Herek (2004) viser for eksempel hvordan homofobi var et begrep som var nyttig for 30 år siden og som satte fokus på frykten for homoseksualitet. Det var i en tid da homoseksualitet fremdeles var en psykiatrisk diagnose og det var ikke lenge siden at seksuell omgang mellom menn var forbudt. "Komme- ut -modellene" var viktige i etterkant av dette. Det var viktig at noen som sto fram og så å si tok på seg stigmaet ved å være lesbisk å synliggjøre en alternativ livsstil. Å være lesbisk var en "pakke" med tegn som også var en del av denne synliggjøringen. En slik "pakke" kunne i en periode innebære kortklippet hår, usminket, sportsklær (gjerne dyre), og traktorsko/fotformsko, sammen med en kroppsholdning som signaliserte styrke, selv om styrken kunne forvekslet med maskulinitet. Denne sosial identiteten skulle skille seg fra den heterofile kvinnelige normen, kjentes mer behagelig og mindre begrensende, og absolutt ikke ha som hensikt å bekrefte menns kvinnelighetsoppfatning.

Essensialiseringen av seksuell legning var en identitetspolitikk for nettopp å skape en offisiell markering av dette som en nødvendig, og for noen uunnngåelig identitet. Essensialiseringen har vært nødvendig for kvinner generelt (Moi, 1998), og også i høy grad for homofile og lesbiske (Butler, 1991). Stereotyper som skruller for homofile menn og traktorlesber er godt synlige, – bortimot selvlysende, i det heterofile landskapet. Disse tegnene er i dag ikke på samme måte gyldige, men er snarere blitt stereotypier om homofile. De har vært viktige

identitetsmarkører for å skape et bilde av hvem homofile og lesbiske var, og for å kunne identifisere en gruppe som man kunne identifisere seg med, eller ta avstand fra. De poststrukturalistiske tankene har hatt til hensikt å dekonstruere de naturaliserte oppfatningen både av kvinner og menn, homofile og lesbiske.

Før straffeloven mot homofile ble opphevet, var for eksempel diskresjon på 50-tallet et verdighetsprosjekt (Kristiansen, 2008). Å være åpen om sin seksuelle identitet har i de siste 30 årene vært verdighetsprosjektet, og det har vært sett på som helsebringende og nødvendig for å ha et godt liv (Saari, 1993). I dag ser man en større grad av mangfold og ulike måter å gjøre sin identitet på. Det performative har hatt stor gjennomslagskraft i kjønnsforskningen og identitet blir sett på som imitasjoner og repetisjoner av en glemte kopi (Butler, 2005).

Begrepene som i dag er knyttet til å forstå heteroseksualiteten som den dominerende norm setter begrensinger i vår forståelse. Den heteroseksuelle normen gir føringer til hvordan vi konstruerer klienter, og det som ikke passer inn blir lett patologisert. Dette gjelder både for klientene som også konstruerer sitt selv bilde negativt om de ikke problematiserer heteroseksualiteten som norm. Cecilia i artikkel 1 ser ikke sin styrke, men sin svakhet, og hun later som om og minimerer seg selv. Det er et tema hvordan hjelperen skal komme utenom hennes forståelse, og om det er mulig? Det mulige ligger i å være selvrefleksiv i hvordan klientene konstruerer seg selv og hvordan man konstruerer dem. I denne sammenhengen ville det være en styrke om hjelperen hadde kategorien lesbisk i sin konstruksjon, da vil det være lettere å forstå Cecilia sine problemer. Man kan si at essensialiseringen ville vært en styrke som kunne bidra til å snakke det vanskelige fram og derigjennom gi en anerkjennelse for sin livsstil. Selv om legningsforståelsen har vært en diskurs som har vært rådene lenge, har den likevel i liten grad blitt en del av en helsediskurs. I den sammenhengen kan det være en viktig erkjennelse at lesbiske kan ha spesielle helsemessige utfordringer, og at mangel på anerkjennelse, usynliggjøring og mangel på tilhørighet til en offisiell diskurs, gjør lesbisk identitet sårbar (Saari, 1993).

Hvordan man navigerer i det sosiale landskapet mellom de dikotomiske oppfatningene av kvinnelighet / mannlighet, homoseksualitet / heteroseksualitet, autentisitet / late som om er tema for artikkel 2. I dikotomien mellom femininitet og maskulinitet er tvetydigheten eller "ambiguity" en mestringsmåte som gir frihet. Frida som er gjennomgangsfiguren i artikkel 2 navigerer mellom homoseksualiteten og heteroseksualiteten og tar med seg sin lesbiske

identitet inn i et heterofilt forhold ved å si at hun tiltrekkes mannens feminine sider. Hun skaper avstand til sitt tidligere lesbiske forhold gjennom å omtale mannen som hun har et forhold til som mer feminin enn den tidligere kvinnelige partner. Ambiguity eller tvetydighet kan sees på som en mestringsmåte. Dette begrepet har vært brukt om lesbiske, men mest som en negativ væremåte sett i lys av komme- ut- teorier der det er viktig å være tydelig (Troiden, 1998). Ambiguity kan også sees som uttrykk for en indre konflikt hvor skam og redsel for forakt gjør at man ikke tør å stå ved sine følelser og dermed gir uklare signaler utad, og at det blir en interaksjonseffekt slik Green og Mitchell (2002) beskriver det. Mitt poeng er at ambiguity også er en hensiktsmessig mestringsmåte når man beveger seg i et landskap der det heteronormative er det mest dominerende. Da vil ambiguity i dag være en mer subversiv strategi, og skape større forvirring og ustabilitet i kategoriene i det heteroseksuelle landskapet enn å være tydelig lesbisk. Den sosiale kompetansen det ligger i å kjenne de sosiale kodene og tegnene, gjør at man kan gjøre sin lesbiskhet på forskjellige måter, avhengig av kontekst. Fleksibiliteten i å kunne bevege seg ”amfibisk både i vann og på land” er en sosial kompetanse som kreves. Dette er en måte å tolke de ulike casene på. Begrepet amfibiske handlinger har jeg fra sosiologen Dag Østerberg (1993). Det ”består i en skiftning mellom det likefremme og omveier, mellom mål og midler, mellom figur og grunn og mellom det manifeste og det latente.” Når identiteten lesbisk blir gjort gjeldende, er man ikke prisgitt, men kan velge hvordan man vil bevege seg i den sosiale kontekst.

Østerberg (1993) drøfter det amfibiske opp mot det autentiske og mener at det ikke er en motsetning, noe Sartre ville være uenig, i sier han. Begrepet autentisitet er et paradoksalt begrep. På den ene siden er dette begrepet som mange synes passer på det strevet det innebærer å gjøre sin identitet som lesbisk, på den andre siden er det et begrep som henspeiler på en essens og det egentlige. Vanskene oppstår kanskje fordi ”heteroseksualitetspåbudet” setter seg selv som det originale, det sanne og det autentiske; normen som determinerer det virkelige. Det medfører at det å ”være” lesbisk alltid er en form for etterligning, et forgyeves forsøk på å delta i den naturaliserte heteroseksualitetens illusoriske mangfold som for evig og alltid er dømt til å mislykkes,” sier Judith Bulter (1991). Cecilie i artikkel 1 bruker begrepet i forhold til å være i pakt med sine følelser. Problemet hennes er at hun ”faker”, hun opplever seg som usann når hun er tvetydig. Den eksistensialistiske betydningen av ordet autentisk, går tilbake til Heidegger og Sartre (i Østerberg,1993) og henspeiler på et framtidprosjekt, det vil si noe man må arbeide med, ikke et produkt med en prosess. Begrepet gir mening i denne

sammenhengen fordi det oppleves som et begrep som fanger opp arbeidet med å skape sin identitet på tvers av de kulturelle normene, og der man gjør noe for å være i pakt med sine følelser. Dette begrepet gir gjenklang i fortolkningen av de ti klientene som er med i studien.

Hva jeg har ansvar for og hva som hender som en tilfeldighet, er en dikotomi som kan leses ut av fortellingene. Å bli tiltrukket av en av samme kjønn skjer som en tilfeldighet for Jenny, dette er ikke noe hun kan kontrollere. Hun tolker denne hendelsen som nye sider ved seg selv som hun ikke kjenner, og når det ”identitetstilbudet” blir presentert for henne, blir det grunnlag for at hun begynner å undre, og hun tenker tilbake på livet sitt gjennom de tegnene som kan tolkes inn i denne diskursen. Var hun ikke egentlig en guttejente? Tenkte hun noen ganger over om det var en mulighet for henne? Denne undringsprosessen tar hun ansvar for gjennom å søke hjelp hos en lesbisk psykolog som kan gi rom for denne undringen. Ved å velge meg som hun vet er en lesbisk psykolog har hun også tatt et valg om å gå inn i denne prosessen, ellers ville hun har valgt en ”strait” psykolog, som kanskje ikke ville gå inn i dette. Hun retter sitt begjær mot en annen kvinne ved en tilfeldighet, og de konsekvenser det vil få for hennes identitet og for hennes videre valg tar hun ansvar for.

Det kan virke som hvert tiår har sin egen forståelse. Når de vitenskapelige begreper har blitt en del av dagliglivets språk egner de seg ikke lenger som analytiske begreper. For eksempel når komme-ut modellen er en del av dagliglivets språk vil man oppfatte seg selv i de begrepene. Da har det komme-ut blitt en del av den tilgjengelige, allmenne diskursene og man vil både oppfatte seg selv og bruke begreper om seg selv innenfor disse diskursene.

Analytiske begreper må gripe noe mer enn det som er blitt en del av de allmenne diskursene og de må kunne sette et nytt lys på det som vi har studert. De må også kunne gripe tidsånden og de endringene som er i tiden, og på den måten bidra til å bringe forståelsen et steg videre. Begrepene som har hatt stor gjennomslagskraft, som ”å komme ut av skapet”, legningsforståelsen, og homofobi, – har bidratt til større aksept og vært mulig å identifisere seg med for lesbiske og homofile. Disse begrepene kan være nyttige i noen sammenhenger i dag også, spesielt der de gamle diskursene fremdeles er aktive. I en analytisk sammenheng er det likevel viktig å utvikle begrepene videre. Jeg mener at å se på identitet som noe man *gjør* er en videreutvikling fra å se på identitet som noe man *er*.

Forskjellen mellom identitet som å være og identitet som å gjøre, – navigeringsbegrepene bidrar til å se når lesbisk identitet blir gjort betydningsfull på en god måte, på en dårlig måte,

og når er den ikke betydningsfull. Er det da alltid på grunn av usynliggjøring eller fordi konteksten gjør seksuelle identitet betydningsløs? Når det er flere tegn i tiden som henspeler på likekjønnede forhold som betydningsfulle, bidrar det til synliggjøringen. På den andre siden: når forskjellen mellom hetero og homo blir mindre, kan det bidra til at det blir vanskeligere å opprettholde den entydige identiteten. Hvilken betydning vil det i så fall ha? Noen vil si at det betyr at usynliggjøringen opprettholdes og at det heteronormative er det enerådende. Det kan også bety at enda færre skjønner at det å ha det vanskelig er å være annerledes. Det kan bety at det kulturelle klima er åpent for større mangfold og at det er flere tegn som har gått inn i språket som en del av dagligtalen, noe som gjør at likekjønnede forhold ligner mer på ulike-kjønnede forhold. Heteroseksualiteten har også forandret seg, tegn som tidligere var klart heteroseksuelle brukes også av homoseksuelle: for eksempel symbolene og tegnene rundt det å gifte seg. Når to av samme kjønn bruker de samme tegnene for å vise sin kjærlighet til hverandre, utfordres tegnene og mister sin kraft som utelukkende heteroseksuelle.

Eksemplene i den tredje artikkelen viser hvordan kvinnene bruker både et bredt utvalg av diskursene for å iscenesette sin identitet, og hvordan det er tilpasset den konteksten de er i. Gjennom å bruke begreper som gift med en annen kvinne, framfor å bruke registrert partnerskap, endres diskursen om hvem som kan gifte seg med hvem. Når to av samme kjønn forbereder bryllups støter de stadig bort i de utelukkende heteronormative betegnelsene gjør interaksjon der og da vanskelig, men som også endrer diskursen om hvem som kan gifte seg med hvem. Denne strategien kan tolkes som en mer utfordrende strategi enn de mer klassiske "komme-ut- modellen", vil være å ta på seg en identitet som den lesbiske som en underordna identitet som må forklares. Ved å gjøre sin identitet gjennom å bruke ulike tegn, forandres også tegnene på seksuelle orientering. Når en gjør sin identitet presenterer en tegn som enten passerer inn i den sosial konteksten, som må korrigeres eller som provoserer. Et eksempel er når bildet av seg selv, kjæresten og hunden som Mary bruker som tegn for å presentere seg, noen ganger må forklares, og at det er hennes måte å korrigere en oppfatning på. Molly sin strategi er å provosere, være tydelige og helst bruke begreper som er mest mulig utfordrende.

Begreper som denne studien har funnet nyttige, handler om hvordan man navigerer i en kontekst ved hjelp av å presentere tegn, fortolke og gjenkjenne tegn ved hjelp av en "gaydar". Identitetskonstruksjon går derfor fra å være entydig til mer flertydighet. Heteroseksuelle og

homoseksuelle diskurser går mer over i hverandre og skillene er mindre skarpe. Hva som er likt og hva som er forskjellig blir mindre tydelig.

Denne forståelsesmåten representerer en alternativ måte å forstå identitet på og det innebærer en mer dynamisk forståelse. Utfordringen er å finne et språk som ikke stenger, men som åpner opp og blir forstått

Referanser

- Anderssen, Norman.(1986). *Homofile menn: Kategorisering og identitet*. Hovedoppgave i psykologi, Psykologisk fakultet. Universitetet i Bergen.
- Anderssen, Norman.(2005). Seksuelle kategoriers regulering. *Impuls*, 59 (1), 23-29.
- Annfelt, Trine, Britt, Andersen & Agnes Bolsø (red).(2007). *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Axelsen, Eva.(1990). Psykiske reaksjoner hos menn i et kjønnsperspektiv. *Materialisten*, (2/3):77-92.
- Axelsen, Eva.(1996). Når mestringsreaksjoner blir problemer. I S. Reichelt og H. Haavind (red), *Aktiv psykoterapi*. Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Axelsen, Eva Dalsgaard. (1997). *Symptomet som ressurs: Psykiske problemer og psykoterapi*. Oslo: Pax.
- Bancroft, John. (2003). Can sexual orientation change? A long running saga. Peer commentaries on Spitzer *Archives of Sexual Behavior*, 32, 419 - 468.
- Bem, Sandra L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2),115-162.
- Benum, Vår og Vigdis Johansen.(1990). *Hvor synlig er klientens virkelighet? - om lesbiske kvinners møte med hjelpeapparatet i et minoritetsperspektiv*. Hovedoppgave i psykologi, Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Bergh, Steinar, Birgit Bjerck & Elin Lund. (1978). *Homofile - myter og virkelighet. En undersøkelse blandt homofile kvinner og menn*. Oslo: Pax Forlag.
- Bieber, Irvin.(1962). *Homosexuality a psychoanalytic study*. New York: Basic Books.

- Björkman, Mari & Kirsti Malterud.(2007). Being lesbian- does the doctor need to know? A qualitative study about the significance of disclosure in general practice. *Scandinavian Journal of Primary Health Care* 25, 58-62.
- Blumenstein, Philip & Pepper Schwartz. (1983). *American Couples: Money,work,sex*. New York: Harper & Row.
- Bolsø, Agnes. (2000). Maskulinitet i erotisk spill mellom kvinner. *Kvinneforskning*, 3/ 4, 88-105.
- Bolsø, Agnes (2002). *Power in the erotic: Feminism and lesbian practice*. Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Skrifteserie 2/2002, Trondheim: NTNU
- Bourdieu, Pierre. (1998/2000). *Den maskuline dominans*. (Org tittel: La domination masculine) oversatt av K. S.-. Johansen, Oslo: Pax.
- Brooks, Virginia R. (1981). *Minority stress and lesbian women*. Massachusetts: Lexington Books.
- Brown, Laura S. (1992). While waiting for the revolution: the case for a lesbian feminist psychotherapy. *Femininsme & Psychology*, 2, 239-53.
- Brown, Laura S. (1995). Lesbian Identities: Concept and Issues. I A. D'Augelli & C. Patterson J (red), *Lesbian, gay and bisexual identities over the lifespan. Psychological Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, Laura S. (1996). Preventing heterosexism and bias in psychotherapy and counseling. I E. D. Rothblum og A. Bond Lynn (red). *Preventing heterosexism and homophobia*. London: Sage.
- Bruner, Jerome. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burch, Beverly. (1993). *On intimate terms: the psychology of difference*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Burr, Vivien. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Butler, Judith. (1990). *Gender Trouble. Feminisme and the subversion of identity*. New York: Routlegde.
- Butler, Judith. (1991). Imitation and Gender Insubordination. I Diana Fuss (red), *Inside/out. Lesbian theories, gay theories*. London: Routledge.
- Butler, Judith. (2005). Imitation och genusmyteri. I T.Rosenberg (red), *Könnet brinner. Judith Butler Texter i urval*. Stockholm:Natur och Kultur, 57-87
- Caprio, F.S. (1954). *Female homosexuality: A psychodynamic study of lesbianism*. New York: Citadel Press.
- Cass, Vivienne C. (1979). Homosexuality Identity Formation: A theoretical model. *Journal of Homosexuality*, 4, 219-235.
- Chauncey, George. (2000). Skapets historie. *Kvinneforskning* 3-4, 56-71.

- Chodorow, Nancy. (1978). *The Reproduction of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.
- Coleman, Eli. (1981/1982). Developmental stages of the coming out process. *Journal of Homosexuality*, 7(2-3), 31 -42.
- Coyle, Adrian & Celia Kitzinger. (2002). *Lesbian & Gay Psychology. New Perspectives*. Oxford: BPS Blackwell
- Davies, Bronwyn & Rom Harrè. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal of the theory of social behavior*, 20 (1), 43-63.
- de Lauretis, Teresa. (1991). Queer Theory: Lesbian and gay Sexualities. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 3 (2), iii-xviii.
- de Monteflores, Carmen & Stephan J. Schultz. (1978). Coming out: Similarities and differences for lesbian and gay men. *Journal of social issues*, 34 (3), 59-77.
- Deutsch, Helene. (1944). *The psychology of women*. New York: Bantam Book.
- Diamond, Lisa & Molly Butterworth. (2008). Questioning gender and sexual identity: Dynamic links over time. *Sex Roles*, 59, 365-376
- Ellis, Havelock. (1922). *Studies in the psychology of sex*. Philadelphia: F.A Davis.
- Erikson, Erik H. (2000). *Barndommen og samfunnet*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Faderman, Lillian. (1981). *Surpassing the love of men: romantic friendship and love between women from the Renaissance to the present*. New York: Morrow.
- Faderman, Lillian. (1999). *To believe in women. What lesbian have done for America - A history*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Falco, Kristine, L. (1991). *Psychotherapy with lesbian clients: Theory into practice*. New York: Brunner/Mazel.
- Fausto-Sterling, Anne. (2007). Frameworks of desire. *Daedalus* 136 (2), 47-57.
- Fog, Jette. (1992). Om forskningsinterview og terapeutiske samtaler . I J. Fog og S. Kvale (red), *Artikler om interviews* Aarhus: Center for kvalitativ metodeudvikling, Psykologisk Insitutt, Universitetet i Aarhus.
- Folgerød, Tor. (2001). "Skeive" barnefamilier. *Eit etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn, og foreldreskap mellom normer og overskridingar*. Hovedoppgave i etnologi, Institutt for kulturstudier og kunsthistorie, Universitetet i Bergen.
- Freud, Sigmund & James Strachey. (1962). *Three essays on the theory of sexuality*. London: Hogarth Press.

- Friis, Eva, Asle Offerdal & Vår Benum. (1997). *Vite for å forstå: 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag*. Trondheim: Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring.
- Garnets, Linda D. (2002). Sexual orientation in perspective. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 8 (2), 115 -129.
- Garnets, Linda D. & Letitia Anne Peplau. (2001). A New Paradigm for Women's Sexual Orientation: Implications for Therapy. *Women & Therapy*, 24 (1/2),111.
- Giddens, Anthony. (1992). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giertsen, Merethe & Norman Anderssen. (2007). Time periode and lesbian identity events. *Journal of Sex Research*, 44 (4),328-339.
- Hall, Radclyffe. (1990). *The Well of Loneliness. A 1920 classic of lesbian fiction*. (Original utgave 1928). New York: Anchor Books.
- Halvorsen, Margrethe Seeger & Andreas Joner. (1999). Barn i lesbiske parforhold. Psykologiske implikasjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 5, 514- 522.
- Hamm, Christine, Jørgen Magnus Sejersted, & Lars Rune Waage (red). (2008). *Tekster på tvers. Queer-inspirerte lesninger*. Kjønnsstudier, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Hart, John & Diane Richardson. (1981). *The Theory and practice of Homosexuality*. London: Routledge & Kegan.
- Havelin, Arnold. (1968). Almenhetens holdninger til homofile og homoseksualitet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 9, 42-74.
- Hegna, Kristinn. (2007). *Homo?: betydningen av seksuell erfaring, tiltrekning og identitet for selvmordsforsøk og rusmiddelbruk blant ungdom: en sosiologisk studie*. Oslo: Nova.
- Hegna, Kristinn, Hans W. Kristiansen & Bera Ulstein Moseng.(1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: Nova-Rapport 1/99.
- Hellesund, Tone. (2001). Lesbisk, skeiv eller bare kjedelig. I M. C. Brantsæter, R. Kjær, T. Eikvam & K. O. Åmås (red). *Norsk Homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellesund, Tone. (2003). *Kapitler fra singellivets historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellesund, Tone. (2007). Slutt å bruke smertespråket. *Aftenposten*, 15.februar 2007.
- Herek, Gregory M. (2004). Beyond "homophobia": Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century. *Sexuality Research & Social Policy*, 1 (2),6-24.
- Heyerdahl, Benedicte M. (1992). *Barn av lesbiske mødre. En gjennomgang av forskningen*. Hovedoppgave i psykologi, Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Hill, Clara E, Barbara J. Thompson & Elisabeth Nutt Williams. (1997). A guide to conducting consensual qualitative research. *The Counseling Psychologist*, 25 (4), 517- 572.

- Hirschfeld, Magnus. (1914). *Die Homosexualitetat des Mannes und des Weibes*. Berlin.
- Hjort, Haldis. (2002). Psykoanalysens syn på homofili. En faglig, historisk og etisk vurdering. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 39 (2), 99 -109.
- Holter, Harriet, Hanne Haavind, Marit Hoel & Runa Haukaa. (1982). *Kvinneforskning: bidrag til samfunnsteori: Festskrift til Harriet Holter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hydèn, Lars.C, & P.H Bülow. (2003). Who`s talking:drawing conclusions from focus groups - some methodological considerations. *Int.J.Social Research Methodology*, 6 (4), 305 - 321.
- Haavind, Hanne. (1981). Makt og kjærlighet i ekteskapet. I R. Haukaa, M. Hoel, H. Haavind (red). *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsforlaget
- Haavind, Hanne. (1992). Psykoterapi som forskningsmetode. *Nytt om kvinneforskning*, 4-5.
- Haavind, Hanne. (1992b) Vi måtte søka etter kønets forandrade betydelse. *Kvinnovetenskaplig tidsskrift*, (13) 3: 16-34
- Haavind, Hanne. (1994). Kjønn og klinisk forståelse. I S. Reichelt og H. Haavind (red) *Psykologi i forandring. Jubileumbok Norsk Psykologforening*. Oslo.
- Haavind, Hanne. (1994b). Kjønn i forandring – som fenomen og forståelsesmåte. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, (31) 9: 767- 783
- Idsø, Cathrine.(2003). *Vi er bedre utrustet enn mange andre. En kvalitativ undersøkelse om homofile familier i relasjon til resten av samfunnet*. Hovedoppgave i psykologi, Psykologisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Katz, Jonathan. (1995). *The invention of heterosexuality*. New York: Duton.
- Kinsey, A.C., W.B Pomeroy & C.E Martin. (1948). *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia: W.B. Saunders.
- Kitzinger, Cecila. (1987). *The social construction of lesbianism*. London: Sage Publications.
- Kitzinger, Cecila.(1996). `Speaking of oppression: Psychology, politics, and the language of power´. I E. D. Rothblum & A. Bond Lynn (red) *Preventing Heterosexisme and Homophobia*. London: Sage Publications.
- Kitzinger, Celia & Rachel Perkins, E. (1993). *Changing our minds: Lesbian feminism and psychology*. London: Onlywomen Press.
- Kohut, Heinz. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.
- Krafft- Ebing, Richard (1882). *Psychopathia Sexualis*. New York: Surgeon Books 1925.
- Kristiansen, Hans W. (2008). *Masker og motstand: diskre homoliv i Norge 1920-1970*. Oslo: Unipub.
- Kulick, Don. (1996). Queer Theory: Vad er det og hva er det bra for. *Lambda Nordica*, (3-4),5-22.

- Lundahl, Pia. (1998). *Lesbisk identitet*. Stockholm Carlsson.
- Madriz, Esther. (2000). Focus groups in feminist research. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (red) *Handbook of qualitative research*, Thousand Oaks: Sage.
- Magnusson, Eva. (1998). *Vardagens kønn innbørdet under forhandling*. Umeå: Institusjonen for tillempa psykologi.
- Malterud, Kirsti. (2001). Lesbiske i medisinsk teori og praksis. I M. C. Brantsæter, R. Kjær, T. Eikvam & K. O. Åmås (red) *Norsk Homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Malterud, Kirsti, Mari Bjørkman, Mona Flatval, Anbjørg Ohnstad, Janecke Thesen, & Guri Rørtveit. (2008). Epidemiological research on marginalized groups implies major validity challenges; Lesbian health as an example. *Journal of Clinical Epidemiology*, submitted.
- Markowe, Laura A. (1996). *Redefining the self. Coming out as lesbian*. Cambridge: Polity Press.
- McNamee, Sheila & Kenneth J. Gergen. (1992). *Therapy as social construction*. London: Sage Publications.
- Middelthun, Anne-Lise. (2004) . Absent Signs, Elusive Experience. On young gay men and absence of adequate signs and cultural images, I: C. Frank (red). *The Psychology of Gender Identity*. New York: Nova Science.
- Milton, Martin, Adrian Coyle & Charles Legg. (2005). Countertransference issues in psychotherapy with lesbian and gay clients. *European Journal of Psychotherapy, Counselling and Health*. 7 (3), 181 -197.
- Minton, Henry. (1997). Queer Theory. *Theory & Psychology*, 7 (3),337-353.
- Moi, Toril. (1998). *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Oslo: Gyldendal.
- Offerdal, Asle. (1995). *Selv mord og selvmordsforsøk blant unge homofile menn. Forekomst sett i lys av homonegativisme og identitetsutvikling: Ett litteraturstudium*. Hovedoppgave i psykologi. Psykologisk Fakultet, Universitetet i Bergen.
- Ohnstad, Anbjørg. (1984). *Ekte(venn)skap. En studie av relasjoner mellom lesbiske samboere*. Hovedoppgave i psykologi. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Ohnstad, Anbjørg. (1992). Den rosa panteren eller en i den grå masse. Forståelse for lesbiske i terapi. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 29 (4), 313-321.
- Ohnstad, Anbjørg. (1997). Homofil identitetsutvikling. I E. Friis & A. Offerdal (red). *Kompendium* Oslo: Samarbeidsorganet for helsefremmende arbeid (SOHO).
- Ohnstad, Anbjørg. (2003). *Kristne homofile i terapi: kva er deira smerte?* Bergen: Høyskoleforlaget.
- Ohnstad, Anbjørg. (2003). Über das Lavieren zwischen verschiedenen Beziehungsdiskursen. Identitätssiftung und Identitätsprozesse lesbischer Frauen. *Zeitschrift für Sexualforschung*, 16, 66-71.

- Ohnstad, Anbjørg (2006). Å navigere i kjent og ukjent landskap - konsekvensar for sjølvbilde. I A. Ohnstad (red) & K. Malterud. *Lesbisk og homofile i møte med helse og sosialtenesta*. Oslo: Det norske samlaget.
- Ohnstad, Anbjørg. (2008). Skeivt foreldreskap - kjærlighetsbarn og vennskapsbarn. I B. Olsen og B. P. Bø *Utfordrende foreldreskap*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ot.prop nr 33 (2007-2008). *Om lov om endringer I ekteskapsloven, barneloven, adopsjonsloven, bioteknologiloven, mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)*.
- Patterson, Charlotte J. (2008). Sexual orientation across the life span: Introduction to the special section. *Developmental Psychology* 44 (1), 1-4.
- Pedersen, Willy. (2005). *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Plummer, Ken. (1995). *Telling sexual stories: power, change and social worlds*. London: Routledge.
- Prieur, Annick. (1994). *Iscenesettelser av kjønn: transvestitter og macho-menn i Mexico by*. Oslo: Pax.
- Prieur, Annick & Bera Ulstein Moseng. (2000). Sorry we don't speak queer. *Kvinneforskning* 3/4, 140-155.
- Prøitz, Aase. (1997). "Når det gode i meg ikke skal være godt...". *Selvbilde og mestring hos lesbiske i kristne miljøer*, Hovedoppgave i psykologi Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Rich, Adrienne. (1980). Compulsory heterosexual and lesbian existence. *Signs. Journal of Women and Culture and Society*, 631-660.
- Richardson, Diane. (2000). *Rethinking sexuality*. London: Sage.
- Riessman, Catherine Kohler. (1993). *Narrative analysis*. London: Sage Publication.
- Rubin, Gayle. (1984). "Thinking sex: Notes from a radical theory of the politics of sexuality". I P. M. Nardi og B. E. Schneider (red) *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. London: Routledge.
- Russell, Glenda M. & Janis Bohan. (2006.) The Case of Internalized Homophobia. *Theory & Psychology*, 16 (3):343 -366.
- Schiffrin, Deborah. 1994. *Approaches to Discourse*. Oxford UK: Blackwell.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. (1990). *Epistemology of the Closet*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Seltzer, Michael og Wenche Seltzer. (2004). Co-texting, chronotope and ritual: a Bakhtinian framing of talk in therapy. *The Association for Family Therapy and Systemic Practice*, 26, 358- 383.
- Shidlo, Ariel. (1994). Internalized homophobia. Conceptual and empirical issues in measurement. I B. Greene & G. M. Herek (red) *Lesbian and gay psychology, theory, research, and clinical application*, London: Sage Publication

- Shotter, John & Kenneth Gergen. (1989). *Texts of identity*. London: Sage.
- Socarides, Charles W. (1978). *Homosexuality*. New York: J. Aronson.
- Sophie, Joan. (1985). A Critical Examination of Stage Theories of Lesbian Identity Development. *Journal of Homosexuality*, 12 (2), 39-51.
- Spilker, Kristin. (2007). Teknologiske trekanter? Om assistert reproduksjon i et komplisert normativt landskap. I T. Annfelt, B. Andersen & A. Bolsø (red). *Når heteroseksualiteten må forklare seg* Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Svare, Helge. (2001). Homoseksualitet mellom biologi og kultur. Filosofisk blikk på essensialisme og konstruktivism. I: M. C. Brantsæter, R. Kjær, T. Eikvam & K. O. Åmås (red). *Norsk Homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Szasz, Thomas. (1961). *The myth of mental illness*. New York: Harper and Row.
- Søndergaard, Dorte Marie. (1995). Tegnet på kroppen : køn: koder og konstruksjoner blandt unge voksne i akademia. Hovedoppgave i psykologi. Psykologisk institutt. Universitetet i Oslo.
- Søndergaard, Dorte Marie. (2000). Destabiliserende diskursanalyse: vejer ind i postrukturalitisk inspireret empirisk forskning. I H. Haavind (red), *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Saari, Carolyn. (1993). Identity complexity as an indicator of health. *Clinical social work*, 21:11-21.
- Saari, Carolyn. (2001). Counteracting the Effects of Invisibility in Work with Lesbian Patients. *Psychotherapy in Practice*, 57(5), 845 -854.
- Troiden, Richard.R. (1989). The formation of homosexual identities. *Journal of Homosexuality*, 17, 43-73.
- Troiden, Richard. (1998). "A Model of Homosexual Identity Formation". I P. M. Nardi & B. E. Schneider (red), *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies A Reader*, London Routledge.
- Ussher, Jane M. (1997). Framing the sexual "Other": the regulation of lesbian and gay sexuality. I J. Ussher (red) *Body Talk. The Material and Discursive Regulation of Sexuality. Madness and Reproduction*. London: New York: Routledge.
- Varvin, Sverre.(2008). Psykoanalysen og homofili. Oslo (muntlig kommunikasjon).
- Warner, Michael & Laura Berlant. (1998). Sex in Public. *Critical Inquiry* 24 (2):547-66.
- Wedeld, Elisabeth.(2001). *Forpliktelse i parforhold mellom kvinner*, Hovedoppgave i psykologi. Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Weinberger, Georg. (1973). *Society and the Healthy Homosexual*. New York: Anchor.
- Wilkinson, Sue. (1998). Focus group methodology: a review. *International Journal for Social Research Methodology*, 1:181-203.

- Wilkinson, Sue og Cecila Kitzinger.(1993). *Heterosexuality. A Feminism & Psychology Reader*. London: Sage Publications.
- Yalom, Irvin D. (2002). *The gift of therapy. An open letter to a new generation of therapist and their patients*. New York: Harper Collins Publication.
- Ødegård, Tone. (1991). Den elsk-verdige kvinnen. Mønster og mangfold. I R. Haukaa (red). *Nye kvinner, nye menn*. Oslo: Ad notam.
- Ødegård, Tone, Agnes Andenæs & Birte Folgerød Johannessen. (1992). Kjønnen som forsvant. I A. Taksdal og K. Widerberg. *Forståelse av kjønn i samfunnsvitenskapens fag og kvinneforskning*. Oslo: Ad Notam.
- Østerberg, Dag. (1993). *Fortolkende sosiologi, Det Blå Biblioteket*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vedlegg 1

Informasjon om forskningsprosjektet.

Forespørsel om deltagelse i prosjektet:

"Selvlysende eller usynlig - identitetsutvikling og identitetsskapende prosesser hos lesbiske. Dilemmaer og utfordringer i selvforståelsen hos lesbiske."

Dette prosjektet har som hovedmål å utforske hvordan dilemmaet mellom forvirring og frihet påvirker identitetsskapende prosesser i forhold til kjønn og seksualitet hos lesbiske kvinner. Å leve et samfunn hvor oppfatningen om kjærlighet og parforhold er preget av den heteroseksuelle normen kan være en utfordring for selvbilde for lesbiske, det er disse dilemmaene dette prosjektet vil utforske.

Prosjektet består av 3 empiriske delprosjekter

- 1) En kvalitative studie av 10 kvinnelige klienter historie slik de er fortalt i en terapeutisk kontekst. Det innebærer en analyse av notater som er gjort i en terapeutisk sammenheng.
- 2) Et forskerintervju med de samme kvinnene om selvforståelse og selvbilde, dette vil innebære et intervju som tas opp på bånd.
- 3) Et gruppeintervju med lesbiske kvinner som ikke har gått i terapi, det vil innebære en gruppesamtale som tas opp på video.

Du vil bli invitert til å delta i de to første delprosjektene.

Anbjørg Ohnstad er prosjektleder som vil systematisere prosessnotater som er gjort i forbindelsen med våre psykoterapeutiske samtaler fra januar 1998 til desember 2001

Du vil også bli invitert til et forskningsintervju i løpet av 2002/2003. Dette tas opp på bånd som blir utskrevet, båndene oppbevares nedlåst og slettes etter 6 mnd.

Deltagelse i denne undersøkelsen er frivillig. Du har til enhver tid rett til å trekke deg fra undersøkelsen uten å måtte oppgi grunn for det. Du har til enhver tid rett til å kreve at de opplysninger du har gitt, ikke skal brukes i denne sammenhengen. Alle opplysninger og data vil bli behandlet konfidensielt og anonymisert.

Forskningsleder er kjent taushetsplikten og vil respektere den. Det skal ikke publiseres resultater fra undersøkelsen som kan gi opplysninger om identifiserbare personer. Prosessnotatene er underlagt taushetsbestemmelsene i Helsepersonell-loven og oppbevares etter disse forskriftene.

Forskningsprosjektet er finansiert av Høgskolen i Oslo.

Samtykkeerklæring for deltakerne i delprosjekt 1 og 2.

Jeg har lest overnevnte informasjon om undersøkelsen og gir informert samtykke til å la Anbjørg Ohnstad bruke prosessnotater fra våre samtaler i tiden fra januar 1998 til desember 2001 og gir godkjenning til å bli kontaktet for et forskningsintervju.

Jeg er villig til å delta i undersøkelsen: _____

Sted _____ dato _____

underskrift _____

Dersom det er noe du lurer på kontakt meg 22.45.35.29

Anbjorg.Ohnstad@oks.hio.no

Vedlegg 2

Intervjustikkord (C)

Takk for at du er villig til å sette av tid å snakke om spørsmål, det tar 1 – 1,30t

Grunn til at eg vil snakke med deg er at du har sagt deg villig til å være med i dette prosjektet om identitetskapende prosesser hos kvinner som tiltrekkes andre kvinner. Du har fortsatt anledning til å trekke deg når som helst.

Siden vi snakka sammen sist har eg studert de notatene eg gjorde i timene vi hadde sammen den gangen du gjekk i terapi hos meg. Eg sett på ut nokre noen utdrag og eg har sammenholdt de med notater fra andre som også har gått i terapi og funnet noen sentrale temaer som du har felles med andre kvinner som har gått i terapi og noen som er forskjellige.

I denne samtalen vil eg gjerne at vi reflekterer over det som du ser som viktige hendelser i livet ditt som har med korleis du oppfatter deg sjøl i dag, om ditt forhold til andre.

Og når er det å være lesbisk/homofil/ ha en seksuell orientering får betydning, og hvilken betydning det får.

Det er sikkert mye som har skjedd i livet ditt siden vi snakka sammen den gangen for siden.

Kan du oppdatere meg på hvordan du lever nå og hva du er opptatt av?

Tilbakeblikk på livet akkurat nå

Når du ser tilbake på livet ditt hva slags hendelser er det som du tenker har vært avgjørende for hvor du er i dag?

Selvoppfatning

I hvilke situasjoner er det du tenker over hva slags seksuell orientering du har.

Fortell om gårs dagen fra du stod opp til du gikk å la deg.

Fortell hva gjør du som bekrefter din oppfatning av deg selv.

Fortell hvilken betydning har din selvoppfatning for ditt dagligliv

Har du eksempler på hvordan din selvoppfatning har betydning for ditt dagligliv.

Fortell hvordan din selvoppfatning utvider det dine muligheter og hvordan begrenser det dine muligheter?

Fortell om hvordan du tenker om homofili hva slags teori du syns passer best på deg.

Hva slags teori har du om det

Hva tenker du er årsaken til at du er/ lever som du gjør i dag

Det er mange måter å uttrykke sin lesbiskhet på og de som er kjent i media er det forskjellige måter man uttrykker det på.

Fortell om ulike måter å være en kvinne som er tiltrukket av andre kvinner

---hvilken måte syns du er din måte?

Hva oppfatter du er den mest statusgivende måten å være lesbisk/homofil (ord som passer med den intervjuas ord) på idag?

Hva gjør den benevnelsen du bruker om deg med deg?

Kontekst

I ditt miljø når er det du kjenner deg avslappa og trygg på at din måte å leve på?

Hvem er der og hva slags forhold har du til dem

Hvem er du sammen med når du kjenner deg mest avslappa.

Hvem er du sammen med når du kjenner deg minst avslappa

Når du treffer folk som ikke kjenner deg hva slags vurderinger og tanker gjør du deg før du forteller om deg og hva slags kjæreste du foretrekker.

Hvordan forholder du deg?

Har du en bestemt måte?

Etter min erfaring er det mange dilemmaer man står overfor når man ikke lever et A4 liv – Du har allerede introdusert meg for et dilemma

Fake eller være seg selv.

Det lesbiske miljø/ community

Fortell meg om hvordan du forholder deg sosiale treffsteder for homofile og lesbiske, er det noe du oppsøker eller er det aktiviteter som du er med på hvor du treffer andre som lever som deg?

Hva er inklusjonskriteriet og hva er eksklusjonskriteriet.

Hvordan gjør du/ hvordan forholder du deg

Fortell meg hvordan du signaliserer til andre at du er en kvinne som blir tiltrukket av andre kvinner er det noe du gjør, er det spesielle klær, hårfasong osv?

Har forholdet til andre venner forandret seg etter det ble kjent for dem at du lever sammen med ----- ("kom ut"?)

Fortell hvordan det har forandret seg?

Hva er det som ikke har forandret seg?

Hvem er dine nærmeste venner idag.

Nettverkskart med familie /venner – hvem er aksepterende hvem er det ikke.

Har forholdet til din familie forandret seg etter det ble kjent at du lever sammen med / du "kom ut" - fortell hvordan og på hvilken måte?

Hvem er det som ikke klarer å forholde seg til at du lever slik du gjør?

Hvordan forholder du deg til vedkommende

Når er homofili et tema i din familie i så fall hva snakker man om da?

Hvem er det som gjør det til et tema?

Hvordan forholder du deg til dine kjæres familie?

Hva slags rolle vil du si at du har?

Fortell om hvem det er som setter de viktigste rammene for livet ditt nå.

Hvordan gjøres det?

Jobb/karriere

Fortell med hvordan jobben og karrieren har betydning for din selvoppfatning som lesbisk

Har den betydning - hvordan har den betydning

Vedlegg 3

Anbefalingsbrevet fra REK og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

Artikkel 1

Anbjørg Ohnstad, (2005) Speaking the vulnerabel question into existence: Their consequences for psychotherapy. *Scandinavian Journal of Public Health*,33,1-5

Artikkel 2

Anbjørg Ohnstad, If I am not strait and not gay, who am I. Submitted to *Clinical Journal of Social Work*

Artikkel 3

Anbjørg Ohnstad, Signs, interpretation and sexual identity among women attracted to other women in Norway. Submitted to *Nordic Psychology*

REGIONAL KOMITE FOR MEDISINSK FORSKNINGSETIKK

Helseregion Sør

Førsteamanuensis
Anbjørg Ohnstad
Høgskolen i Oslo
Avdeling ØKS
Pilestredet 56
0167 Oslo

Deres ref.: 20.03.2001

Vår ref.: S-02040

Dato: 15.04.02

Selvlýsende eller usynlig. Identitetsutvikling og identitetsskapende prosesser hos lesbiske.

Dilemmaer og utfordringer i selvforståelsen hos lesbiske.

Prosjektleder: Førsteamanuensis, cand.psychol. Anbjørg Ohnstad, Høgskolen i Oslo, Avd ØKS

Svar på merknader. Revidert informasjonsskriv

Vi takker for brev av 20.03.2001 med vedlegg.

Komiteen har fått tilfredsstillende svar på merknadene i brev av 13.03.02.

Komiteen har ingen merknad til det reviderte informasjonsskriv.

Komiteen tilrår at prosjektet gjennomføres.

Vi ønsker lykke til med prosjektet.

Med vennlig hilsen

Annetine Staff (sign)
overlege dr.med.
nestleder

Ola P. Hole
avdelingsleder
sekretær

Anbjørg Ohnstad
Avd. for økonomi-, kommunal- og sosialfag
Høgskolen i Oslo
Pilestredet 56
0167 OSLO

Vår dato: 23.04.2002

Vår ref: 200200115 GHA /RH

Deres dato:

Deres ref:

FORSKNINGSPROSJEKT SOM OMFATTES AV MELDEPLIKT

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 11.02.2002. Meldingen gjelder prosjektet:

8979 *Selvøysende eller usynlig. Identitetsutvikling og identitetsskapende prosesser hos lesbiske. Dilemmaer og utfordringer i selvforståelsen hos marginaliserte*

Etter gjennomgang av meldeskjema og dokumentasjon finner Datafaglig sekretariat at behandlingen av personopplysningene vil være regulert av § 7-25 i forskrift til personopplysningsloven (POL). Dette betyr at behandlingen av personopplysningene vil være unntatt fra konsesjonsplikt etter POL § 33 første ledd, men underlagt meldeplikt etter POL § 31 første ledd, jf. forskriftene § 7-20.

Unntak fra konsesjonsplikten etter § 7-25 gjelder bare dersom vilkårene i punktene a) – e) alle er oppfylt:

- a) førstegangskontakt opprettes på grunnlag av offentlig tilgjengelige registre eller gjennom en faglig ansvarlig person ved virksomheten der respondenten er registrert,
- b) respondenten, eller dennes verge dersom vedkommende er umyndig, har samtykket i alle deler av undersøkelsen,
- c) prosjektet skal avsluttes på et tidspunkt som er fastsatt før prosjektet settes i gang,
- d) det innsamlede materialet anonymiseres eller slettes ved prosjektavslutning,
- e) prosjektet ikke gjør bruk av elektronisk sammenstilling av personregistre.

Vår vurdering er basert på følgende opplysninger fra prosjektleder:

Formålet med prosjektet er å utforske identitetsskapende prosesser hos lesbiske i forhold til kjønn og seksualitet.

Utvalget består av omkring 20 lesbiske kvinner i alderen 25-60 år. Halvparten av kvinnene har tidligere gått i terapi hos prosjektleder, den andre halvparten har ikke gått i terapi.

Førstegangskontakt med klientgruppen ble opprettet muntlig av prosjektleder ved avslutning av terapi (jf. pkt. a). Ved prosjektstart vil prosjektleder igjen ta telefonisk kontakt med aktuelle

informanter og forberede dem på at det vil komme en forespørsel om deltakelse og samtykkeerklæring i posten. Prosjektleder er klar over at klient-terapeut-forholdet kan legge føringer i forhold til den tidligere klientens valg om å delta. Hun opplyser om at skriftlig samtykke pr. post, i tillegg til muntlig presisering om at klienten ikke behøver si ja til deltakelse selv om hun mottar skriftlig informasjon om prosjektet, er tiltak for å unngå dette presset. Førstegangskontakt med ikke-klientgruppen foregår gjennom annonsering i aktuelle blader (jf. pkt. a). Interesserte tar direkte kontakt med prosjektleder hvorpå hun sender dem skriftlig informasjon om prosjektet.

Opplysningene samles inn gjennom studier av notater fra terapitimene, gjennom personlige intervju med klientene samt gjennom gruppeintervju med ikke-klientene. Det utarbeides individuelle intervjuguider. Aktuelle tema for intervjuene er informantens selvforståelse som lesbisk, viktige hendelser og personer knyttet til selvforståelsen som lesbisk, begreper om mannlighet og kvinnelighet i forholdt til informantens selvforståelse, homofili og skam, kjønnskifte. Det registreres sensitive personopplysninger i form av seksuell identitet og psykisk helse (jf. § 2 pkt. 8 d og pkt. 8 c).

Opplysningene registreres på analogt og digitalt lyd/bildeopptak, pc tilknyttet Internett og manuelt kartotek. Direkte personidentifiserbare opplysninger erstattes med et referansenummer som viser til en navneliste. Denne oppbevares atskilt fra det øvrige datamaterialet.

Ved prosjektslutt arkiveres opplysningene i anonymisert form (jf. pkt. d).

Det samtykkes skriftlig til deltakelse i prosjektet (jf. pkt. b). For begge gruppene informeres det skriftlig om hensikten med prosjektet, metode, anonymitet, frivillighet, at informanten kan trekke seg fra prosjektet når som helst og uten grunn og prosjektleder.

Prosjektet gjør ikke bruk av elektronisk sammenstilling av personregistre (jf. pkt. e).

Prosjektslutt er angitt til 31. 12. 2005 (jf. pkt. d).

Prosjektet er tilrådet av Regional komité for medisinsk forskningsetikk - Helseregion Sør.

Opplegget for undersøkelsen vil ut fra dette oppfylle kravene for konsesjonsfritak jf. § 7-25. Det er grunn til å understreke, at selv om det ikke er nødvendig å innhente konsesjon fra Datatilsynet, skal personopplysningslovens regler for behandling av personopplysninger i kapitlene I til V samt VII til IX, følges.

Dersom undersøkelsesopplegget endres i forhold til de punktene som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet vurderes på nytt av Datafaglig sekretariat.

Datafaglig sekretariat har meldt prosjektet til Datatilsynet. Vedlagt følger kvittering fra Datatilsynet.

Det gjøres forøvrig oppmerksom på at det skal gis ny melding tre år etter at forrige melding ble gitt, dersom prosjektet fortsatt pågår, jf. POL § 31 tredje ledd.

Kontaktperson: Grethe Halvorsen tlf: 55583542

Vennlig hilsen
Datafaglig sekretariat

Bjørn Henrichsen

Grethe Halvorsen

Vedlegg: Utdrag fra POL §§ 31 og 33 og forskriftenes kapittel II §§ 7-20 og 7-25
Kvittering fra Datatilsynet

